

**ДЕРЖАВНА СЛУЖБА СТАТИСТИКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ СТАТИСТИКИ, ОБЛІКУ ТА АУДИТУ**

**КАФЕДРА ЕКОНОМІКИ ТА МЕНЕДЖМЕНТУ
ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ**

**ЗБІРНИК ПРАКТИЧНИХ ЗАВДАНЬ
ДО САМОСТІЙНОГО ВИВЧЕННЯ ДИСЦИПЛІНИ**

«НАЦІОНАЛЬНА ЕКОНОМІКА»

Київ-2021

Луньова Т. С. Збірник практичних завдань до самостійного вивчення дисципліни «Національна економіка» для студентів спеціальності 051 «Економіка». Київ: Національна академія статистики, обліку та аудиту, 2021. 87 с.

Схвалено Вченою радою фінансово-економічного факультету НАСOA
Протокол від 23 листопада 2021 року № 4

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА	4
ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ	5
Тема 1. НАЦІОНАЛЬНА ЕКОНОМІКА: ЗАГАЛЬНЕ ТА ОСОБЛИВЕ	9
Інформативна частина	9
Практичні завдання	13
Тема 2. ЕКОНОМІЧНІ ТЕОРІЇ ТА БАЗИСНІ ІНСТИТУТИ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ	16
Інформативна частина	16
Практичні завдання	20
Тема 3. ОСНОВНІ МОДЕЛІ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ	22
Інформативна частина	22
Практичні завдання	26
Тема 4. СТРУКТУРА НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ ТА СТРУКТУРНА ПОЛІТИКА ДЕРЖАВИ	28
Інформативна частина	28
Практичні завдання	32
Тема 5. РЕГІОНАЛЬНІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ	35
Інформативна частина	35
Практичні завдання	39
Тема 6. ПРОГРАМУВАННЯ ТА ПРОГНОЗУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ	42
Інформативна частина	42
Практичні завдання	46
Тема 7. НАЦІОНАЛЬНЕ БАГАТСТВО ТА СИСТЕМА ПОТЕНЦІАЛІВ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ	48
Інформативна частина	48
Практичні завдання	52
Тема 8. ГОСПОДАРСЬКИЙ КОМПЛЕКС УКРАЇНИ, РЕГІОНАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ ЙОГО РОЗВИТКУ І РОЗМІЩЕННЯ	54
Інформативна частина	54
Практичні завдання	58
Тема 9. НАЦІОНАЛЬНА ЕКОНОМІКА ТА ЕКОНОМІЧНА БЕЗПЕКА	60
Інформативна частина	60
Практичні завдання	64
Тема 10. ПОЛІТИКА ЕКОНОМІЧНОГО ЗРОСТАННЯ В НАЦІОНАЛЬНІЙ ЕКОНОМІЦІ	67
Інформативна частина	67
Практичні завдання	71
Тема 11. ІНТЕГРАЦІЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ У СВІТОВЕ ГОСПОДАРСТВО	73
Інформативна частина	73
Практичні завдання	77
Тема 12. ДЕРЖАВНЕ РЕГУЛЮВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ	80
Інформативна частина	80
Практичні завдання	84
Список рекомендованої літератури	86

ПЕРЕДМОВА

Предметом вивчення дисципліни «Національна економіка» є механізм функціонування національної економіки, сукупність ресурсних, економічних, інституціональних та соціальних чинників, що визначають її відмітні риси, закономірності та принципи територіальної організації виробництва у розрізі регіонів країни.

Основними завданнями вивчення навчальної дисципліни «Національна економіка» є розкриття загального та особливого в національній економічній системі; дослідження впливу інституціональних чинників на специфіку економічного розвитку; оволодіння знаннями і методами історичного аналізу економічних процесів; вивчення теоретичних основ та ресурсних передумов розміщення продуктивних сил, формування і розвитку міжгалузевих комплексів, міжрегіональних і зовнішньоекономічних зв'язків; опанування методами, що використовуються при аналізі розвитку економіки регіонів та обґрунтуванні територіальної організації виробництва; формування комплексного, просторового сприйняття економіки з позиції активізації людського фактора, необхідності врахування досягнень науково-технічного прогресу у вирішенні соціально-економічних проблем; вивчення функціональної ролі держави в управлінні економікою та шляхів удосконалення державної регіональної політики; формування сучасного економічного мислення та світогляду студентів.

Важливу роль у процесі оволодіння навчальним матеріалом відіграє самостійна робота студентів, яка забезпечує поєднання отриманих теоретичних знань із здобуттям необхідних практичних навичок у вирішенні задач та тестових завдань за темами курсу. Згідно з вимогами освітньо-професійної програми студенти повинні вміти: аналізувати структуру національної економіки за різними критеріями; аналізувати основні фактори, що впливають на стан економіки; виявляти конкурентні переваги та слабкості, притаманні національній економіці та економіці регіонів країни; характеризувати зміну ефективності всієї національної економіки та економіки регіонів; характеризувати тенденції зовнішньоекономічної діяльності та економічної безпеки країни; досліджувати тенденції розвитку національної економіки та економіки кожного регіону за допомогою інструментарію макроекономічного аналізу; робити обґрунтовані висновки щодо стану економіки країни, резервів та перспектив її розвитку.

Збірник побудований відповідно до структури робочої програми навчальної дисципліни «Національна економіка», у ньому наведені програма курсу, коротка інформативна частина за кожною темою, тести для самоперевірки знань та типові задачі.

ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Тема 1. Національна економіка: загальне та особливе

Національна економіка як система. Загальносистемні та особливі властивості національної економіки. Цілі національної економіки та умови їх досягнення.

Характеристика основних суб'єктів національної економіки. Сектор домогосподарств, функції домогосподарств та основна мета. Фірма як компонент національної економіки, її функції та цілі. Держава як компонент національної економіки та суб'єкт господарювання.

Зв'язки між компонентами й елементами національної економіки: бюрократичні, ринкові, етичні та агресивні. Ринок як найбільш універсальна форма зв'язку економічних суб'єктів-носіїв попиту та пропозиції. Економічні відносини: сутність та структура.

Предмет, завдання і методи вивчення навчальної дисципліни «Національна економіка».

Тема 2. Економічні теорії та базисні інститути національної економіки

Теорії національної економіки. Погляди економістів минулого і сучасності щодо сутності національної економіки, концепції її формування і розвитку.

Характеристика німецької історичної школи як методологічної основи вивчення «національних систем». «Національна система» Ф. Ліста. «Основи національної економії» В. Ойкена.

Базисні інститути національної економіки. Інституціональні елементи господарської системи на макрорівні. Демократія і свобода як базові інститути національної економіки. Головні принципи демократії.

Економічна демократія, концепція економічної демократії. Економічна свобода економічних суб'єктів. Бюрократія та бюрократизм.

Тема 3. Основні моделі національної економіки

Причини існування різних моделей національних економік. Підходи до класифікації економічних систем. Моделі доіндустріальної, індустріальної та постіндустріальної економіки.

Основні риси ринкової економіки. Переваги та недоліки ринкової економіки. Особливості командно-адміністративної економіки.

Характерні риси та моделі змішаної економічної системи. Американська, японська та шведська моделі.

Концепція «економіки узгоджень». Основні елементи сучасної структури соціального ринкового господарства.

Поняття перехідної економіки. Особливості моделі розвитку національної економіки України.

Тема 4. Структура національної економіки та структурна політика держави

Сутність структури економіки. Основні види структурних співвідношень на макроекономічному рівні: відтворювальні, соціальні, галузеві, регіональні, зовнішньоекономічні.

Галузева структура економіки, її поділ на сектори. Зміна співвідношень між групами галузей внаслідок науково-технічної революції. Регіональна структура економіки, два типи регіональних систем.

Соціальна структура економіки: розподіл народного господарства за формами власності, за організаційно-правовими формами підприємництва, за рівнем доходів певних верств населення.

Структурні проблеми економіки України. Основні диспропорції економіки на момент отримання незалежності. Стан розвитку малого та середнього підприємництва в державі. Розвиток галузей ринкової інфраструктури. Структурна політика держави: пасивна та активна. Основні напрями державної структурної політики. Основні пріоритети структурної політики України на сучасному етапі.

Тема 5. Регіональні аспекти розвитку національної економіки

Сутність понять «регіон, економічний район, регіональна економіка». Соціальна роль регіону. Адміністративно-територіальний поділ країни. Сучасна схема економічного районування України.

Сутність поняття «продуктивні сили». Структура системи продуктивних сил. Основні закономірності та принципи розміщення продуктивних сил (РПС). Закономірності ефективного розміщення продуктивних сил, раціонального розміщення продуктивних сил, пропорційного та комплексного розміщення продуктивних сил.

Територіальний поділ праці – основа формування економічних районів. Три групи галузей регіонального господарського комплексу. Ефективність спеціалізації регіону. Регіональна політика: зміст та основні завдання. Основні елементи регіональної політики. Форми територіального регулювання в економічно розвинутих країнах.

Тема 6. Програмування та прогнозування національної економіки

Сутність і основні принципи економічного та соціального прогнозування. Головні функції прогнозування. Система прогнозів економічного та соціального розвитку. Методи і моделі прогнозування. Порядок розробки прогнозних документів.

Суть державного програмування і види програм. Методика та організація розробки цільових комплексних програм. Програми економічного і соціального розвитку в Україні.

Місце макроекономічного планування в системі державного регулювання економіки та види макроекономічних планів. Індикативне (рекомендаційне) планування, його методологія.

Тема 7. Національне багатство та система потенціалів національної економіки

Сутність та складові національного багатства. Система потенціалів національної економіки. Природно-ресурсний потенціал. Земельні ресурси та їх використання. Мінеральні ресурси та сировинно-ресурсна безпека.

Демографічний та трудовий потенціал. Чисельність населення та демографічна ситуація в країні. Трудові ресурси та їх використання. Державне регулювання ринку праці.

Науково-технічний потенціал. Характеристика наукового потенціалу. Сучасний стан розвитку науково-дослідних та дослідно-конструкторських робіт (НДДКР). Технологічні парки. Бізнес-інкубатори. Інноваційний характер розвитку економіки.

Інформаційний потенціал. Національний інформаційний ресурс. Національний інформаційний простір країни. Сучасний стан розвитку інформаційних технологій в країні.

Тема 8. Господарський комплекс України, регіональні особливості його розвитку і розміщення

Сутність господарського комплексу та його структура. Галузь, основні та обслуговуючі галузі. Класифікація видів економічної діяльності (КВЕД). Міжгалузеві комплекси: сутність приклади, характеристика.

Особливості розвитку та регіонального розміщення основних галузей промисловості України. Основні підприємства нафтопереробної галузі. Види електростанцій, їх розміщення за регіонами країни, переваги та недоліки.

Форми організації виробництва в чорній металургії. Розміщення власне металургійного виробництва в Україні. Особливості кольорової металургії.

Фактори, що впливають на розміщення машинобудівних підприємств.

Особливості хімічної та нафтохімічної промисловості. Центри виробництва мінеральних добрив.

Розвиток та розміщення агропромислового комплексу України. Основні зони спеціалізації сільського господарства. Особливості розвитку та розміщення галузей первинної переробки сільськогосподарської сировини.

Транспортний комплекс, фактори, що впливають на його розвиток та регіональне розміщення.

Тема 9. Національна економіка та економічна безпека

Сутність економічної безпеки національної економіки. Складові економічної безпеки. Методологічні аспекти визначення рівня економічної безпеки країни. Оцінка стану економічної безпеки України. Внутрішні та зовнішні загрози економічній безпеці України.

Механізм забезпечення економічної безпеки національної економіки України. Рада національної безпеки і оборони України. Нормативно-правова база із забезпечення економічної безпеки. Концепція економічної безпеки України.

Тема 10. Політика економічного зростання в національній економіці

Сутність економічного розвитку та основні показники його рівня. Індекс людського розвитку: зміст та складові.

Сутність економічного зростання. Три напрями вивчення цього процесу у сучасній економічній теорії. Значення економічного зростання для країни. Інтенсивний та екстенсивний типи економічного зростання. Фактори економічного зростання.

Концепція сталого розвитку. Економічний вимір сталого розвитку. Соціальний вимір сталого розвитку. Екологічний вимір сталого розвитку. Нова парадигма сталого розвитку економіки. Національні можливості забезпечення сталого розвитку в Україні.

Тема 11. Інтеграція національної економіки у світове господарство

Зовнішньоекономічна політика та її види. Протекціонізм та фритредерство. Фактори, що впливають на зовнішньоекономічну політику. Тарифні й нетарифні інструменти протекціоністської політики. Платіжний баланс.

Сутність економічної інтеграції. П'ять рівнів розвитку інтеграційних процесів. Переваги інтеграції для взаємодіючих сторін. Сприятливі фактори входження України у світове господарство. Основні форми міжнародного співробітництва України. Інтеграція до ЄС – геополітична стратегія України.

Розвиток транскордонного співробітництва в Україні. Єврорегіони як форма транскордонного співробітництва. Головні проблеми транскордонної співпраці. Напрями удосконалення регіональної політики розвитку транскордонного співробітництва України з країнами ЄС.

Тема 12. Державне регулювання національної економіки

Основні недоліки механізму ринкового саморегулювання. Сутність державного регулювання економіки, його необхідність та об'єктивна потреба. Функції держави в ринковій економіці та напрями державного регулювання. Моделі державного регулювання економіки. Форми та методи державного регулювання економіки. Методи прямого державного впливу. Методи опосередкованого державного регулювання.

Напрями державного регулювання ринку праці. Мінімальна заробітна плата, її регулююча роль та вплив на макроекономічний стан. Державне регулювання тривалості робочого часу в Україні. Державне регулювання зайнятості.

Негативні наслідки монополізму. Основні напрями антимонопольної політики в Україні. Монопольне (домінуюче) становище суб'єкта господарювання. Державна інвестиційна політика. Принципи та форми державного регулювання інвестиційної діяльності.

ТЕМА 1. НАЦІОНАЛЬНА ЕКОНОМІКА: ЗАГАЛЬНЕ ТА ОСОБЛИВЕ

ІНФОРМАТИВНА ЧАСТИНА

План, за яким доцільно вивчати тему:

1. Національна економіка як система, її властивості
2. Цілі національної економіки та умови їх досягнення
3. Характеристика основних суб'єктів національної економіки
4. Предмет, завдання і методи навчальної дисципліни «Національна економіка»

Національна економіка як система, її властивості. *Національна економіка* – це економічна система або сукупність ресурсів та економічних суб'єктів, взаємопов'язаних і взаємодіючих між собою в сфері виробництва, розподілу, обміну та споживання матеріальних благ.

Національна економіка – це структурно і організаційно єдина система взаємопов'язаних галузей і сфер діяльності людей, якій властива відповідна пропорційність, взаємозумовленість розміщення на території, обмеженій державними кордонами. Національна економіка являє собою взаємозв'язок умов виробництва та його результатів і формується як єдиний господарський організм із взаємопов'язаними внутрішніми процесами. Вона є продуктом певних історичних процесів і періодів, оскільки становлення її здійснюється досить тривалий час.

Для виникнення й розвитку національної економіки необхідні певні умови:

- поглиблення суспільного розподілу праці, який стимулює виникнення різних видів діяльності, спеціалізацію території;
- формування міцних централізованих держав, що з часом сприяє перетворенню народного господарства у національний комплекс, тобто на таке територіальне утворення, в якому всі компоненти економічного життя – галузі, окремі регіони, підприємства, заклади – функціонують як єдиний організм, що забезпечує матеріальні й духовні потреби суспільства.

Національна економіка як система має як *загальносистемні, так і особливі властивості*. До загальносистемних властивостей національної економіки можна віднести цілісність, ієрархічність та інтегративність.

Цілісність національної економіки проявляється в тому, що зміна структури, зв'язків і поведінки будь-якого економічного суб'єкта впливає на всі інші економічні суб'єкти та змінює систему в цілому. Вірним є і зворотне: будь-яка зміна національної економіки викликає перетворення структури, зв'язків і поведінки економічних суб'єктів.

Ієрархічність національної економіки означає, що вона включена підсистемою в систему більш високого порядку – світову економіку, а кожен її компонент також є системою.

Інтегративність національної економіки означає володіння

властивостями, відсутніми в її компонентів. Тому перенесення на національну економіку властивостей одиничного господарства означає заперечення її соціального характеру. Звичайно, національна економіка може й повинна бути пояснена кооперативним ефектом, створеним дією її компонентів, але це не виключає володіння властивостями, відсутніми у підсистем, що входять до неї.

Особливими властивостями національної економіки є наступні:

- її підсистеми мають нечіткі межі: один і той же економічний суб'єкт може одночасно брати участь у різних процесах самоорганізації економіки, може бути елементом системи, що самоорганізується, і навколишнього середовища одночасно;
- самоорганізація національної економіки виникає з кооперації не тільки економічних суб'єктів нижчого рівня один з одним, але й з економічними інститутами, а також кооперації інститутів між собою;
- структура національної економіки нерідко схована за відносинами адміністративної підпорядкованості;
- національна економіка є динамічною системою;
- національна економіка – стохастична система, що не піддається точному й детальному прогнозу;
- національна економіка може бути як відкритою, так і закритою системою.

Цілі національної економіки та умови їх досягнення. Глобальна мета національної економіки – досягнення найбільш повного задоволення матеріальних і соціокультурних потреб людей, забезпечення всебічного розвитку особистості й суспільства.

Менш глобальні цілі, або цілі другого рівня, які забезпечують досягнення вищої мети, визначаються тими конкретними економічними проблемами, які встають перед кожною державою або кожною національною економікою. Нерідко сукупність цих цілей називають «магічним п'ятикутником», до якого входять:

- стійке економічне зростання національної економіки (причому як абсолютне, так і відносне);
- забезпечення повної зайнятості населення;
- стабілізація цін;
- бездефіцитний держбюджет;
- рівновага платіжного балансу.

Чому цей п'ятикутник є магічним? Насамперед тому, що він скоріше є ідеальним, ніж реальним. Ринок вирішує основні проблеми людини: звільняє її від дефіциту, дає можливість створити відносно забезпечений рівень життя. Ринок є необхідною, але все-таки недостатньою умовою для розвитку й процвітання суспільства, тому що він має такі недоліки:

- тенденцію до монополізації;
- диференціацію доходів, що перевершують оптимальний рівень, отже, породження соціальних катаклізмів;
- циклічність економіки;

- загрозу екології.

Для того, щоб задовольнити вимоги розвитку національної економіки мають бути виконані такі умови:

- досягнення економічної незалежності;
- досягнення стабільності й стійкості національної економіки;
- здатність національної економіки до саморозвитку й прогресу, що особливо важливо в сучасному світі, який динамічно розвивається.

Характеристика основних суб'єктів національної економіки.

Суб'єктами національної економіки є домашні господарства, підприємства, фірми, підприємницька структура, держава. Всі вони вступають між собою в певні економічні відносини, що набувають форми вертикальних і горизонтальних зв'язків. Усі суб'єкти є економічно відособленими, зі своїми інтересами, однак їхня діяльність в національній економіці має підпорядковуватися загальнодержавним інтересам національної безпеки.

Становище суб'єктів господарювання в конкретній національній економіці і їхня роль в ній визначаються відносинами власності.

Першоелементом національної економіки є індивід у всій сукупності своїх соціальних зв'язків і відносин. Індивідуальна людська діяльність стає суспільною завдяки поділу праці. Людина як суб'єкт господарювання виконує не тільки функції працівника, виробника, споживача, власника й т.п., але й дві найважливіші функції.

По-перше, людина задає цілі суб'єктам господарювання, у які входить складовою частиною.

По-друге, як носій суспільних потреб вона об'єктивно задає кожній економічній системі – від фірми до національної економіки – її функцію – задоволення конкретних потреб, у тому числі пред'явлених у вигляді платоспроможного попиту. Індивіди в національній економіці об'єднуються в *домашні господарства*.

Фірма. Фірма як компонент національної економіки являє собою самостійний суб'єкт господарювання, що володіє наступною системою ознак: вона є юридичною особою; використовує свої активи з метою одержання бажаних господарських результатів і виконання зобов'язань, поєднує ресурси й індивідів; полегшує кооперацію праці індивідів; уможливорює узгодження систем їхніх потреб й інтересів. Фірма може бути організована не лише у виробничому секторі, а й у банківській сфері, страхуванні, сфері послуг.

Фірма виникає завдяки здійсненню системи поділу праці у відповідь на потреби індивідів і суспільства. Фірма є відкритою системою, тобто одержує із середовища ресурси – на входах, – а на виходах виділяє в середовище готовий продукт або послугу.

Функція фірми визначається суспільним поділом праці і полягає в задоволенні суспільних потреб у якому-небудь товарі або послугі.

Ціль фірми задається її або колективом працівників, або власником, або менеджерами (це залежить від форми власності). Найбільш значимими цілями фірм є задовільна (частіше) або максимальна маса або норма прибутку;

завоювання більшої частки галузевого ринку; досягнення певного обсягу виробництва й рівня продажів.

Держава як компонент національної економіки та суб'єкт господарювання:

- оформляє й підтримує цілісність національної економіки, установлюючи державні кордони й охороняючи їх за допомогою військової сили, мит і квот;
- підтримує баланс інтересів соціальних груп, а також покликана виступати представником колективного інтересу як нації в цілому, так і тих членів суспільства, реалізація інтересів яких ринком у силу тих або інших причин утруднена або неможлива (безробітні, непрацевдатні й т.д.);
- виробляє «правила гри» у сфері соціальних й економічних відносин, включаючи цивільне, карне право, податкове, антимонопольне законодавство й законодавство про захист прав споживачів і т.д;
- створює інститути, що полегшують кооперацію діяльності, а також здійснює нагляд і контроль за дотриманням «правил гри» і взаємних зобов'язань, взятих на себе її учасниками.

Предмет, завдання і методи навчальної дисципліни «Національна економіка». *Предметом* вивчення навчальної дисципліни є механізм функціонування національної економіки, сукупність ресурсних, економічних, інституціональних та соціальних чинників, що визначають її відмітні риси, закономірності та принципи територіальної організації продуктивних сил у розрізі регіонів країни.

Основними завданнями вивчення навчальної дисципліни «Національна економіка» є:

- розкриття загального та особливого в національній економічній системі;
- дослідження впливу інституціональних чинників на специфіку економічного розвитку;
- оволодіння знаннями і методами історичного аналізу економічних процесів;
- вивчення теоретичних основ та ресурсних передумов розміщення продуктивних сил, формування і розвитку міжгалузевих комплексів, міжрегіональних і зовнішньоекономічних зв'язків;
- опанування методами, що використовуються при аналізі розвитку економіки регіонів та обґрунтуванні територіальної організації виробництва;
- формування комплексного, просторового сприйняття економіки з позиції активізації людського фактора, необхідності врахування досягнень науково-технічного прогресу у вирішенні соціально-економічних проблем;
- вивчення функціональної ролі держави в управлінні економікою та шляхів удосконалення державної регіональної політики;
- формування сучасного економічного мислення та світогляду студентів.

Основні *методи* вивчення навчальної дисципліни «Національна економіка» такі: цивілізаційний підхід; методи математичного моделювання; методи соціально-економічного прогнозування; економіко-статистичні методи; картографічний метод; балансовий метод.

ПРАКТИЧНІ ЗАВДАННЯ

Тести для самоперевірки знань

1.1. Риса національної економіки, яка означає володіння властивостями, відсутніми в її компонентів:

- 1) Цілісність
- 2) Інтегративність
- 3) Ієрархічність

1.2. Що вивчає «Національна економіка»?

- 1) Історію розвитку економіки певної країни.
- 2) Питання розвитку окремих галузей національної економіки, міжгосподарських комплексів та депресивність регіонів
- 3) Механізм функціонування національної економіки, сукупність чинників, що визначають її відмітні риси, закономірності та принципи територіальної організації продуктивних сил у розрізі регіонів країни

1.3. Риса національної економіки, яка означає, що національна економіка включена підсистемою в систему більш високого порядку – світову економіку

- 1) Ієрархічність
- 2) Цілісність
- 3) Інтегративність

1.4. Виробничу сферу національної економіки утворюють такі галузі:

- 1) Будівництво, сільське господарство, промисловість, вантажний транспорт, торгівля
- 2) Промисловість, сільське господарство, будівництво, мистецтво й культура, охорона здоров'я
- 3) Мистецтво, охорона здоров'я, культура, наука

1.5. Глобальна мета національної економіки -

- 1) Досягнення найбільш повного задоволення матеріальних і соціокультурних потреб людей, забезпечення всебічного розвитку особистості й суспільства
- 2) Забезпечення повної зайнятості населення
- 3) Стабілізація цін
- 4) Бездефіцитний держбюджет
- 5) Рівновага платіжного балансу

1.6. Якість економіко-математичної моделі як методу дослідження національної економіки визначається, головним чином, тим, наскільки:

- 1) Точним є прогноз, складений на її основі
- 2) Багато реалістичних передумов в ній міститься
- 3) Легко її перевірити

1.7. Економічна школа, що визнає необхідність державного втручання в економіку за причини недосконалості ринкових механізмів – це:

- 1) Меркантилізм
- 2) Класична теорія регулювання економіки
- 3) Кейнсіанство

1.8. Засновником формаційного методу дослідження є:

- 1) Маркс
- 2) Сміт
- 3) Морган
- 4) Кейнс
- 5) Пігу

1.9. Засновником цивілізаційного підходу є:

- 1) Морган
- 2) Аристотель
- 3) Ліст
- 4) Маркс
- 5) Сміт

1.10. Основне значення національної економіки як галузі економічної науки полягає в тому, що вона:

- 1) Показує шляхи найкращої організації суспільного устрою з точки зору задоволення потреб людей
- 2) Допомогає підприємцям вести успішний бізнес
- 3) Дає вченим можливість реалізувати свої можливості
- 4) Розкриває людині справжні мотиви її поведінки

Завдання

Завдання 1.1. Одним із основних суб'єктів національної економіки є фірма. На основі наявної статистичної інформації дайте загальну характеристику підприємств, що функціонують в національній економіці України. Результати аналізу рекомендується оформити в таблиці наступної форми. Зробіть висновки.

Підприємства України за період 2019-2021 рр.

Показники	2019 рік	2020 рік	2021 рік	Зміни 2021 р. проти 2019 р., +/-	
				абсолютні	у %%%
1	2	3	4	5	6
Кількість суб'єктів ЄДРПОУ (на кінець року), одиниць					
Розподіл суб'єктів ЄДРПОУ за організаційно-правовими формами господарювання					
Всього суб'єктів ЄДРПОУ, %	100,0	100,0	100,0	х	х
в тому числі					

Продовження таблиці

1	2	3	4	5	6
державні підприємства					
приватні підприємства					
фермерські господарства					
акціонерні товариства					
товариства з обмеженою відповідальністю					
кооперативи					
інші					

Завдання 1.2. Одним із основних суб'єктів національної економіки є домашнє господарство. На основі наявної статистичної інформації дайте загальну характеристику домашніх господарств України. Результати аналізу рекомендується оформити в таблиці наступної форми. Зробіть висновки.

Загальна характеристика домашніх господарств України
за період 2020-2021 рр.

Показники	2020	2021	Абсол. відхилення, +, - (гр.3 - гр.2)	Темп зміни,% гр.3×100%/ гр.2
1	2	3	4	5
Кількість домашніх господарств, тисяч				
з них:				
проживають у міських поселеннях				
проживають у сільській місцевості				
Частка домогосподарств, що проживають у міських поселеннях, %				x
Частка домогосподарств, що проживають у сільській місцевості, %				x
Середній розмір домогосподарства, осіб				
Частка домашніх господарств із дітьми до 18 років, %				x
Частка домогосподарств без дітей, %				x

ТЕМА 2. ЕКОНОМІЧНІ ТЕОРІЇ ТА БАЗИСНІ ІНСТИТУТИ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

ІНФОРМАТИВНА ЧАСТИНА

План, за яким доцільно вивчати тему:

1. Теорії національної економіки
2. Характеристика німецької історичної школи як методологічної основи вивчення «національних систем»
3. Інститути національної економіки
4. Демократія і свобода як базові інститути національної економіки

Теорії національної економіки. Формування національних економік почалося ще за часів формування націй у структурі суспільства, а свого розквіту набуло з початком промислових революцій, на базі яких виникло масове виробництво з притаманною йому глибокою спеціалізацією і кооперацією праці.

Ще в трактатах та нормативних актах стародавніх мислителів можна натрапити на ідеї щодо обґрунтування та пояснення сутності економічних відносин між людьми (*«Кодекси царя Хаммурапі», Вавилон*), шляхів формування багатства держави (*«Артхашастра», Індія*) та його справедливого розподілу між членами суспільства (*вчення Конфуція, Китай*), механізмів врегулювання господарських процесів (*«Зведення», Китай*), процесів та причин поділу праці в суспільстві (*вчення Аристотеля і Платона, Греція*).

Меркантилізм дещо відійшов від основних засад функціонування національної економіки як єдиної економічної макросистеми і зосередив увагу на питаннях зовнішніх взаємодій між економічними системами держав. І навіть у сфері зовнішніх відносин зосереджено увагу переважно на процесах обігу та накопичення грошових запасів, ведення зовнішньої торгівлі, оскільки джерелом багатства вважалися гроші в усіх їх видах.

Класична політична економія надала економічним теоріям та гіпотезам науковості. Вона мала два основні розгалуження: французьку школу (фізіократи) та англійську.

Фізіократи перемістили дослідження зі сфери зовнішнього обігу у сферу внутрішніх економічних проблем, явищ і процесів у державі. Так, Ф. Кене розробив першу "Економічну таблицю", яка була спробою кількісного макроекономічного аналізу натуральних та вартісних потоків матеріальних цінностей у національному господарстві країни. Проте в дослідженнях французької школи були значні недоліки: вони визнавали основним джерелом збагачення нації лише земельні ресурси.

Англійська політична економія досліджувала природу та структуру усіх сфер матеріального виробництва національної економіки в усіх його галузях. Класики дали перше науково обґрунтоване визначення процесу функціонування капіталістичної системи господарства на стадії вільної

конкуренції, що в той час була притаманна більшості європейських держав; обґрунтували принципи її розвитку – обмежене втручання держави в економічні процеси, що відбуваються в державі.

Першим комплексним вченням про національну економіку вважається *марксизм*. К. Маркс та його послідовники розглядали суть економічної системи суспільства в діалектичному розвитку продуктивних сил і виробничих відносин (безпосереднє виробництво, обмін, розподіл і споживання), а економічну формацію – як спосіб їхнього вираження і постійної боротьби з метою подальшого поступального розвитку.

Історична школа сформувалася в економіці у ХІХ ст. в Німеччині. Саме вона ознаменувала зародження національної економіки як галузі знань та наукового напрямку в системі економічних наук. Основними представниками школи, що зробили значний внесок у дослідження теорії національної економіки, стали Ф. Ліст, Г. Шмоллер, В. Зомбарт, М. Вебер, В. Ойкен та ін. Представники історичної школи досить критично ставилися до суто теоретичних, абстрактних теорій та моделей класичної політичної економії. У дослідження економічних явищ і процесів, що відбуваються в суспільстві, вони внесли конкретизацію, динамічність аналізу, людський фактор, поєднання загального і особливого у становленні та розвитку окремих економік, а також методологію комплексного дослідження суспільної життєдіяльності.

Сучасна економічна думка характеризується неоднорідністю, наявністю значного кола напрямів, шкіл та теорій. Так, *неокласичний напрям* економічної науки, що виник у 70-ті роки ХХ ст., зосередив увагу на таких фундаментальних проблемах, як забезпечення макроекономічної стабільності держави без надмірного втручання останньої в господарське життя суспільства та активний розвиток підприємницької діяльності як гарантії конкурентоспроможності держави та її виробників.

Монетаризм відійшов від проблем мікроекономіки і зосередив увагу переважно на проблемах макроекономічного розвитку національного господарства, що, на думку представників цього напрямку, насамперед залежать від грошового обігу. Саме грошовий обіг, за цією теорією, є основою зростання ВВП, а його порушення – головною причиною інфляційних процесів та виникнення значних диспропорцій в економіці держави. Грошово-кредитна політика разом із законотворенням виступають головними механізмами державного регулювання національної економіки.

Предметом дослідження *кейнсіанців* є безпосередньо механізм функціонування національної економіки – вплив конкретних методів і форм регулювання економіки на її стан. Недоліком праць Дж. Кейнса є те, що він не надто широко акцентував увагу на причинно-наслідкових зв'язках, які наявні в національній економіці, а надмірно простежував механізми її функціонування.

Найбільший внесок у розвиток національної економіки як наукового знання дали *неокласичний синтез* та теорія інститутів. Саме вони зорієтували економічну науку на розмежування загальних закономірностей і принципів розвитку економічних систем та виокремлення тих сутнісних рис, що відрізняють країни між собою за рівнем економічного розвитку.

Характеристика німецької історичної школи як методологічної основи вивчення «національних систем». Методологічною основою вивчення «національних систем» є німецька історична школа. Її основним методологічним принципом був принцип історизму, відповідно до якого кожний народ має власний шлях соціально-економічного розвитку.

Німецькі економісти, заперечуючи існування «всезагальних та універсальних законів», пропонували досліджувати насамперед особливості національної соціально-економічної системи, а практичною їх метою було вироблення конкретних рекомендацій урядам у здійсненні національної політики. У рамках цього напряму економічної науки досліджувались такі головні питання: плинність та динамічність у розвитку різних економічних систем, причини змін у господарській діяльності та її мотивах, доцільність державного та громадського втручання в економічні процеси і явища, роль особистості у розвитку економіки країни.

На протигагу індивідуалізму класичної школи представники історичної школи висували поняття націй як єдиного господарюючого організму, економічні дії якого підпорядковуються не егоїстичним інтересам, а колективним завданням і цілям. Ці цілі й завдання в різних націй різні, а тому вивести єдині принципи й закони, застосовувані однаковою мірою до всіх, не видається можливим. Вивчаючи відмінності в економічному розвитку різних національних держав, німецький економічний історизм, пояснював ці відмінності впливом позаекономічних факторів. Культурні, соціальні і політичні фактори в їхній взаємодії з економічними факторами, визначають культурно-історичний тип господарства.

Попередниками історичної школи вважають Адама Мюллера й Фрідріха Ліста, представника прогресивних шарів національної буржуазії, який виклав свої ідеї в книзі «Національна система політекономії» (1841 р.), де відстоює право кожної нації на специфічний характер розвитку. На думку Ліста, різні країни перебувають на різних стадіях розвитку, а тому їх економіка не може підкорятися єдиним універсальним законам.

Подальший розвиток ідей Ліста був здійснений трьома поколіннями німецької історичної школи. До першого покоління належали Б. Гільдебрандт, К. Кніс, В. Рошер, до другого – Л. Brentano, К. Бюхер, А. Вагнер, Г. Кнап, Г. Шмолер, до третього – В. Зомбарт і М. Вебер.

Інститути національної економіки. *Інститути національної економіки* – це ключові елементи економічної системи; механізми упорядкування економічних дій, що становлять сутнісну основу економічної системи суспільства. Інститути можна розглядати як регулятори поведінки суспільства. Головна їх властивість – вони є інформаційними інструментами, які позбавляють від невизначеності (однак не ліквідуючи її повністю). Завдяки інститутам будь-яка дія відносно інших людей не потребує досконалого обміркування, бо людина діє згідно з нормами, правилами, що існують у суспільному житті, незалежно від того, приймає їх кожний член суспільства або не приймає.

Теорія інститутів становить собою комплексне економічне вчення, об'єктами дослідження якого є такі інститути, як корпорація, держава, профспілки, ринок, психологічні, моральні та етичні (звичайі, норми, навички, інстинкти тощо) чинники розвитку сучасної цивілізації та окремо взятих національних господарських систем. До інститутів національної економіки також відносять податки, грошову систему, доходи, планування, виробництво, обмін, розподіл, споживання тощо, оскільки вони виступають конкретними формами прояву базових економічних інститутів.

Демократія і свобода як базові інститути національної економіки.

Демократія (грец. *demokratia* – народовладдя) – форма суспільної влади і держави, що ґрунтується на визнанні народу як джерела влади. Головними принципами демократії, що найбільш повно відображають її сутність як інституції громадянського суспільства, є: рівноправність усіх громадян, наділення їх соціальними, політичними, національними та іншими правами та свободами, що закріплюються в законі та традиціях, право на участь в управлінні державою і суспільством, підпорядкування меншості більшості.

Економічний порядок – якісна характеристика стану соціально-економічної системи щодо морально-етичних і політичних норм.

Економічна свобода в найширшому значенні – це форми і варіанти економічної поведінки підприємств, сім'ї, окремих громадян у виборі сфери застосування своїх здібностей, знань, професії, способів розподілу доходів, споживання матеріальних і духовних благ. Основою економічної свободи є: плюралізм форм власності, зокрема існування приватної, колективної, державної, інтегрованої власності та їх різновидів; наявність політичної свободи; досконале законодавство, зорієнтоване на права людини; економічний прогрес; відсутність значної кількості безробітних тощо.

Розвиток демократичної національної економіки гальмує наявність значної бюрократизації суспільства. Тут слід розрізняти бюрократію та бюрократизм.

Бюрократія (франц. *bureau* – бюро, канцелярія, *kratos* – сила, влада, держава) – система економічного, соціального, політичного та адміністративного управління і регулювання, що ґрунтується на розмежуванні владних повноважень, їх відокремленні від волі окремих членів суспільства та їхніх груп з метою формування єдиного управлінського центру для координації усіх елементів та взаємозв'язків у системі суспільних відносин.

Надмірне зловживання владними повноваженнями, концентрація їх в окремих руках та привласнення адміністративного ресурсу досить часто породжує свою крайню негативну форму – бюрократизм. *Бюрократизм* – монополізація в корисливих цілях основних важелів влади та управління в руках працівників спеціалізованого апарату різноманітних економічних і спеціальних інститутів та організацій і орієнтація нижчих ланок апаратного управління і влади на формальне виконання наказів або імітацію їх виконання в разі виникнення ризику відповідальності.

ПРАКТИЧНІ ЗАВДАННЯ

Тести для самоперевірки знань

2.1. Кого з перерахованих економістів можна віднести до основоположників інституціонального напрямку економічної теорії?

- 1) А.Сміт
- 2) Дж.Гелбрейт
- 3) Т.Веблен
- 4) Р.Коуз

2.2. Виберіть із переліку представника німецької історичної школи:

- 1) Г.Шмоллер
- 2) К.Маркс
- 3) Дж.Кейнс
- 4) Д.Рікардо

2.3. Економічними критеріями високого рівня демократії є:

- 1) Добробут нації
- 2) Влада обраної виборцями більшості
- 3) Гідність і чесність представників влади
- 4) Рівні права представляти програми й обирати владу

2.4. Інститути держави забезпечують:

- 1) Формування правових, фінансових та інвестиційних умов
- 2) Формування юридичних норм і нормативів
- 3) Формування централізованих коштів
- 4) Формування умов розвитку конкуренції

2.5. Інститути освіти, культури, мистецтва, релігії відносять до:

- 1) Національно-громадських відносин
- 2) Державно-політичних відносин
- 3) Соціально-економічних відносин
- 4) Відносин власності

2.6. У якому напрямі мають розвиватися державні інститути:

- 1) Пом'якшення або ліквідація проблем, що створює ринок
- 2) Забезпечення дохідної частини бюджету
- 3) Посилення централізації управління

2.7. Методологічною основою вивчення «національних систем» є:

- 1) Німецька історична школа
- 2) Маржиналізм
- 3) Марксизм
- 4) Кейнсіанство

2.8. Економічна теорія, яка ідеалізує дорогоцінні метали як джерело багатства:

- 1) Меркантилізму
- 2) Вільного підприємництва
- 3) Історичної економіки
- 4) Маржиналізму

2.9. До якого інституту власності відносять сімейну, індивідуальну і корпоративну власність:

- 1) Приватної
- 2) Державної
- 3) Кооперативної

2.10. До базових інститутів економіки представники інституціоналізму відносять:

- 1) Збалансованість, цілісність, системність, керованість
- 2) Норми, традиції, принципи, звичаї, соціально-психологічні особливості нації
- 3) Владу, працю, власність, управління
- 4) Науку, знання, управління, капітал

Завдання

Завдання 2.1. Встановіть відповідність між теоріями національної економіки та їх представниками

Теорії національної економіки	Представники
Історична школа	Дж. Кейнс
Фізіократична теорія	Г. Шмоллер
Кейнсіанство	Дж. Мут
Неокласична економічна теорія	Ф. Кене
	К. Маркс

Завдання 2.2. Встановіть відповідність між категоріями та їх змістом

Категорія	Зміст категорії
Економічна демократія	Форми і варіанти економічної поведінки підприємств, сім'ї, окремих громадян у виборі сфери застосування своїх здібностей, знань, професії, способів розподілу доходів, споживання матеріальних і духовних благ
Економічна свобода в найширшому значенні	Форма суспільної влади і держави, що ґрунтується на визнанні народу як джерела влади
Демократія	Право індивідів на власний розсуд обирати сферу діяльності
	Якісна характеристика стану соціально-економічної системи щодо морально-етичних і політичних норм

ТЕМА 3. ОСНОВНІ МОДЕЛІ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

ІНФОРМАТИВНА ЧАСТИНА

План, за яким доцільно вивчати тему:

1. Причини існування різних моделей національних економік
2. Підходи до класифікації економічних систем
3. Основні риси ринкової економіки
4. Особливості командно-адміністративної економіки
5. Характерні риси та моделі змішаної економічної системи

Причини існування різних моделей національних економік.

Різноманітність моделей національних економік обумовлена наступними причинами:

1. Особливостями історичного розвитку різних країн.
2. Станом національної економіки.
3. Геополітичним положенням країни у світовій економічній системі. Геополітичне положення країни – «теллурократичне» (сухопутна могутність), або «талассократичне» (морська могутність) виробляє різні цивілізаційні установки населення, що сприяють реалізації тієї чи іншої моделі.
4. Особливостями менталітету населення. Пануючі в суспільстві світоглядні погляди, життєві установки, релігійні й національні традиції здійснюють визначальний вплив на особливості моделі національної економіки.
5. Різними видами і наслідками реформ, що проводились у країні. Вибір різних теоретичних концепцій реформування, різних темпів економічних перетворень («шокова терапія» як у Польщі, або «градуалістська» політика перехідного періоду як в Угорщині). Вибір тієї чи іншої моделі реформ багато в чому визначався політичними пріоритетами правлячої еліти.
6. Рівнем співвідношення ринку й державного регулювання економіки.

Підходи до класифікації економічних систем. З точки зору домінування техніко-економічних укладів у національній економіці країни розрізняють доіндустріальні, індустріальні й постіндустріальні (інформаційні) економіки.

Модель доіндустріальної економіки заснована на натуральному господарстві й ручній праці, тут відсутнє масове виробництво і домінує сільське господарство. Ця модель все ще характерна для деяких країн африканського континенту.

Модель індустріальної економіки формується в ситуації домінування сфер важкої промисловості та машинобудування в економіці країни. Цю модель економічно розвинені країни світу пройшли ще на початку ХХ ст., але вона є домінуючою для України і більшості пострадянських країн.

Модель постіндустріальної економіки характерна для економічно розвинених країн і охоплює лише 16% населення світу. Її характерними рисами виступають: інтенсивний тип відтворення; високий рівень наукоємності

виробництва; ресурсозберігаючий тип технічного прогресу; збільшення питомої ваги сфери нематеріального виробництва; збільшення ролі висококваліфікованої праці; зростання величини інвестицій в людський капітал; збільшення ролі соціального фактора в розвитку економіки.

За рівнем відкритості національних економік світовому ринку національні економічні системи можуть бути *відкритими й закритими*.

За способами регулювання господарчої діяльності розрізняють країни з *ринковою і неринковою економікою*.

За іншою класифікацією виділяють три типи економічних систем: *ринкову, командно-адміністративну та змішану економіку*.

Таким чином, існує декілька підходів до класифікації економічних систем. Найбільш поширеною є класифікація за рівнем розвитку соціально-економічних відносин і способом координації економічної діяльності, згідно якої виділяють ринкову, командно-адміністративну та змішану економіку.

Основні риси ринкової економіки. Як свідчить досвід, ринкова економічна система краще за інші пристосована для інтенсифікації виробництва, використання досягнень науково-технічного прогресу й, у кінцевому результаті, для найбільш повного задоволення потреб суспільства. Ця особливість ринкової системи зумовлена тими принципами, на яких базується її ефективне функціонування:

- приватна власність на матеріальні ресурси і вироблену продукцію;
- свобода вибору і підприємництва;
- особистий економічний інтерес, відповідно до якого діє кожний економічний суб'єкт і який є основною рушійною силою всієї економіки;
- конкуренція як суперництво між учасниками ринкового господарства стосовно кращих умов виробництва, купівлі та продажу товарів;
- ціноутворення як основний координаційний механізм економіки, через який реалізуються рішення покупців і продавців.

Ринкова економіка має такі властивості, що забезпечують її здатність до саморегулювання. Вона не потребує спеціального керівного органу, який би визначав, що виробляти і де брати ресурси, а це означає мінімум державного втручання. Роль уряду обмежується захистом приватної власності та встановленням сприятливого поля для вільного функціонування ринку.

Переваги ринкової економіки:

- ефективний розподіл ресурсів на виробництво необхідних суспільству товарів і послуг, стихійне пристосування обсягів та структури виробництва до обсягів і структури суспільних потреб;
- у центрі уваги завжди знаходиться споживач, не існує виробництва задля виробництва;
- свобода вибору та дій як споживачів, так і підприємців, а також свобода переміщення ресурсів по різних сферах і галузях, свобода ціноутворення;
- оптимальне використання досягнень науково-технічного прогресу з метою отримання прибутку. Наслідком є впровадження новітніх технологій, розробка нових товарів, підвищення їх якості;

- гнучкість та здатність пристосовуватися до умов, які постійно змінюються.

Недоліки ринкової економіки:

- є недостатньо стабільною системою, що знаходить свій прояв у нестійких темпах і циклічності економічного розвитку, неповній зайнятості, інфляції;

- не сприяє збереженню невідтворюваних ресурсів;

- не гарантує право на працю та дохід, не забезпечує його перерозподілу, відтворює суттєву нерівність;

- неминуче породжує монополію, що суттєво послабляє конкуренцію як рушійну силу ринкової системи;

- не має економічного механізму захисту навколишнього середовища.

Таким чином, ринкова економічна система добре пристосована для інтенсифікації виробництва, використання досягнень науково-технічного прогресу для найбільш повного задоволення потреб суспільства. Разом з тим, вона є недостатньо стабільною системою, що знаходить свій прояв в циклічності економічного розвитку, наявності безробіття та інфляції.

Особливості командно-адміністративної економіки. Командно-адміністративна (планова) економіка є прямо протилежною ринковій. Ця модель економічної системи була втілена в колишньому СРСР і країнах соціалістичної співдружності та зберігалася до початку ринкового реформування їх економіки. Командне господарство характеризується:

- одержавленою суспільною власністю практично на всі матеріальні ресурси;

- централізованим регулюванням економіки на основі державних директив і планів;

- централізованим розподілом матеріальних ресурсів між підприємствами;

- одержавленням робочої сили: централізованим вирішенням питань підготовки і використання працівників окремих професій на підприємствах, у регіонах;

- застосуванням примусових методів активізації працівників;

- централізованим регулюванням виробленого національного продукту, встановленням обов'язкових співвідношень і основних народногосподарських пропорцій;

- існуванням величезного бюрократичного апарату управління.

Переваги командно-адміністративної економіки:

- можливість швидкої концентрації сил на виконання пріоритетних напрямів діяльності;

- комплексний підхід до вирішення проблем;

- врахування можливостей безперервного перспективного та поточного планування;

- сполучення галузевого та територіальних підходів у плануванні;

- взаємозв'язок у планах соціальних і економічних аспектів розвитку

суспільства;

- повна зайнятість працездатного населення;
- безплатність багатьох послуг у сферах охорони здоров'я, освіти, культури, спорту.

Недоліки командно-адміністративної економіки:

- монополізація та бюрократизація економіки;
- централізована державна власність на всі види ресурсів;
- переважання адміністративних методів управління;
- відсутність вільних ринкових відносин;
- хронічний дефіцит різних ресурсів;
- диктат виробників над споживачами;
- сприятливі умови для формування та функціонування тіньової економіки.

Характерні риси та моделі змішаної економічної системи. Змішана економіка поєднує у собі різні форми власності й два механізми макроекономічного регулювання: ринковий і державний. Співвідношення між державним і ринковим регулюванням у різних країнах неоднакове. Трьома найтипівішими моделями змішаної економіки вчені називають: американську, японську та шведську.

Основу *американської моделі* становить система всілякого заохочення підприємництва, досягнення особистого успіху, збагачення найактивнішої частини населення. Завдання соціальної рівноваги громадян при цьому гостро не ставляться, а пряме державне втручання в економіку є незначним і охоплює такі питання, як визначення правил гри на ринку, використання бюджетної системи, перерозподіл доходів через податкові механізми.

Для *японської моделі* змішаної економіки характерним є активне втручання держави в економіку для створення такого макросередовища, в якому прогресивні галузі зростають якнайшвидше. Розвиток економіки підпорядкований загальним національним завданням, велику роль відіграє економічне планування. Розв'язанням соціальних завдань безпосередньо займаються корпорації та об'єднання. Японська модель базується на активному використанні національних традицій в менеджменті.

Характерною особливістю *шведської моделі* є її соціальна спрямованість на рівні державної політики. Шведська модель є своєрідним поєднанням ринкової економіки та соціалістичної ідеології, цю модель часто називають розподільчим соціалізмом. Основний принцип цієї моделі полягає в розмежуванні двох економічних функцій: створення багатства і його розподілу. Перша функція реалізується в конкурентній ринковій економіці приватним сектором, другу функцію виконує уряд, який перерозподіляє доходи.

ПРАКТИЧНІ ЗАВДАННЯ

Тести для самоперевірки знань

3.1. В якій з моделей державного регулювання економіки рівень державного втручання в економіку найбільш низький?

- 1) Американська
- 2) Шведська
- 3) Німецька

3.2. Концепцію "економіки узгоджень" було розроблено:

- 1) У США
- 2) В Австралії
- 3) В Італії
- 4) У скандинавських країнах

3.3. Модель індустріальної економіки:

- 1) Характеризується високим рівнем наукоємності виробництва
- 2) Формується в ситуації домінування сфер важкої промисловості
- 3) Заснована на натуральному господарстві й ручній праці

3.4. Не відноситься до ринкової економіки:

- 1) Централізоване планування
- 2) Конкуренція
- 3) Приватна власність
- 4) Свобода підприємницького вибору

3.5. Недоліки командно-адміністративної економіки:

- 1) Монополізація та бюрократизація економіки
- 2) Повна зайнятість працездатного населення
- 3) Безкоштовність багатьох послуг у сферах охорони здоров'я, освіти, культури, спорту

3.6. В якій з моделей державного регулювання економіки рівень державного втручання в економіку найбільш низький?

- 1) Американська
- 2) Шведська
- 3) Німецька

3.7. Перехідна економіка – це:

- 1) Особливий стан економічної системи на етапі її становлення і реформування
- 2) Постіндустріальна економіка
- 3) Змішана економіка
- 4) Інформаційна економіка

3.8. Переваги командно-адміністративної економіки:

- 1) Повна зайнятість працездатного населення
- 2) Монополізація та бюрократизація економіки
- 3) Переважання адміністративних методів управління

3.9. Модель постіндустріальної економіки:

- 1) Характеризується високим рівнем наукоємності виробництва
- 2) Заснована на натуральному господарстві й ручній праці
- 3) Формується в ситуації домінування сфер важкої промисловості

3.10. Виберіть з переліку риси адміністративно-командної економіки:

- 1) Централізоване планування
- 2) Приватна власність на засоби виробництва
- 3) Конкуренція

Завдання

Завдання 3.1. Встановіть відповідність між типами моделей змішаної економіки та їх особливостями

Модель змішаної економіки	Особливість моделі змішаної економіки
Шведська модель	Активне використання національних традицій в менеджменті
Американська модель	Розмежуванні двох економічних функцій: створення багатства і його розподілу
Японська модель	Основа моделі становить система всілякого заохочення підприємництва, досягнення особистого успіху
	Централізований розподіл матеріальних ресурсів між підприємствами

Завдання 3.2. Виберіть з переліку основні риси ринкової економіки

Економічна система	Основні риси економічної системи
Ринкова економіка	Конкуренція як суперництво між учасниками ринкового господарства
	Централізоване регулювання виробленого національного продукту, встановлення обов'язкових співвідношень і основних народногосподарських пропорцій
	Свобода вибору і підприємництва
	Централізований розподіл матеріальних ресурсів між підприємствами
	Основний координаційний механізм економіки - ціноутворення

ТЕМА 4. СТРУКТУРА НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ ТА СТРУКТУРНА ПОЛІТИКА ДЕРЖАВИ

ІНФОРМАТИВНА ЧАСТИНА

План, за яким доцільно вивчати тему:

1. Сутність структури економіки
2. Структурна політика держави
3. Структурні проблеми економіки України та пріоритети структурної політики

Сутність структури економіки. Економіка будь-якої країни є складною системою, тобто сукупністю якісно визначених елементів або підсистем, між якими існує закономірний зв'язок. Співвідношення, які відбивають взаємозв'язки та взаємозалежності між окремими частинами економіки в процесі її розвитку, характеризуються поняттям «*структура економіки*».

Вчені виділяють такі основні види структурних співвідношень на макроекономічному рівні: відтворювальні, соціальні, галузеві, регіональні, зовнішньоекономічні.

Відтворювальні пропорції характеризують співвідношення: між виробництвом засобів виробництва і виробництвом предметів споживання; між заміщенням використаних засобів виробництва та доданою вартістю; між споживанням і нагромадженням, між виробничими галузями та інфраструктурою.

До відтворювальних пропорцій, що обумовлюють темпи структурних зрушень в економіці, відносять також пропорцію між галузями, які виробляють продукцію в матеріальній формі, та галузями, які забезпечують їх функціонування (інфраструктурою). Інфраструктура поділяється на дві групи: виробничу та невиробничу. До першої групи входять галузі, які безпосередньо обслуговують матеріальне виробництво: зв'язок, залізничний та автомобільний транспорт, шляхове господарство, енерго-, водо- та газопостачання, природоохоронні споруди тощо; до другої – галузі, які опосередковано пов'язані з виробництвом: загальна й професійна освіта, охорона здоров'я та ін.

Визначальна роль у структурній характеристиці економіки належить *галузевій структурі*. Характер галузевої структури економіки пов'язаний із сучасним станом суспільного поділу праці, тобто з процесами диференціації та інтеграції в структурних перетвореннях національного господарського комплексу на шляху від централізованої до ринкової економіки. Основу галузевої структури становлять макропропорції між секторами економіки, між групами галузей, що мають однакові економічні характеристики. Згідно із системою національних рахунків, рекомендованою ООН у 1993 році, економіка поділяється на п'ять секторів: нефінансові корпорації; фінансові корпорації; сектор загального державного управління; домашні господарства; некомерційні організації, що обслуговують домашні господарства.

Велике значення з погляду аналізу сучасних структурних зрушень має *регіональна структура* економіки. Ключовим моментом формування певних територіальних утворень різних рівнів є взаємодія економічних інтересів господарських систем і населення даної території, наявність корисних копалин і сировинної бази, природні умови, культура, традиції і т. п. На цій підставі формуються два типи регіональних систем: перший пов'язаний з розподілом економіки на економічні райони, територіальні виробничі комплекси, спеціальні економічні зони; другий – з адміністративно-територіальним поділом України: це економіка АР Крим, областей, районів.

Важливою характеристикою економічної системи є її *соціальна структура*. Соціальна структура відбиває розподіл народного господарства за формами власності, за організаційно-правовими формами підприємництва, за рівнем доходів певних верств населення.

Своєрідним дзеркалом стану економіки є *структура зовнішньої торгівлі*. Так, наприклад, для індустріально розвинених країн характерна висока питома вага експорту промислової продукції, особливо кінцевої, з високим технологічним рівнем, наукомісткої. В експорті більшості країн, що розвиваються, переважають сировина та матеріали.

Структурна політика держави. *Структурна політика держави* – це обґрунтування цілей та характеру структурних перетворень, визначення комплексу заходів щодо підтримки розвитку тих елементів економічної системи, які забезпечують економічне зростання та вирішення актуальних соціальних проблем сьогодення. На практиці існує два типи структурної політики: пасивна й активна. У кінцевому підсумку, вони різняться між собою ступенем втручання держави в структурні зрушення.

Пасивна структурна політика полягає в тому, що держава створює правову базу для вільного переливання капіталу та праці з одних галузей в інші, але безпосередньо не втручається в інвестиційні процеси в окремих галузях. Структура змінюється внаслідок змін у нормах прибутку. Якщо в певній галузі попит перевищує пропозицію, то в цій галузі норма прибутку зростає проти інших галузей. Капітал з інших галузей вилучається власниками і вкладається в галузі з підвищеною нормою прибутку. Виробництво товарів цієї галузі збільшується і пропозиція їх поступово починає перевищувати попит. При цьому норма прибутку в цій галузі спочатку знижується до середньої величини, а потім стає меншою за середню.

Отже, закон попиту і пропозиції поряд із іншими об'єктивними законами ринкової економіки забезпечує найвідповіднішу вимогам ринку структуру економіки, створює конкурентне середовище, підвищує ефективність суспільного виробництва. У такий спосіб формувалася структура економіки США і Великобританії. Але цей шлях надто тривалий і пов'язаний зі значними соціальними втратами.

Активна структурна політика полягає в тому, що держава широко застосовує державні важелі для прискорення прогресивних структурних зрушень. Концепція активної структурної політики ґрунтується на чіткому

визначенні найбільш ефективних напрямів структурної трансформації економіки, до яких можна віднести:

- зростання виробництва в галузях, які забезпечують значну частину експортної продукції;
- зростання виробництва в галузях, які здатні на внутрішньому ринку замінити імпорту продукцію;
- розвиток виробництва товарів, конкурентоспроможних на світовому ринку;
- підтримка виробництв, які впроваджують ресурсозберігаючі технології з метою скорочення попиту на дефіцитні для країни ресурси;
- зростання виробництва в галузях, які здатні підвищити науково-технічний рівень та якість продукції. Це стосується галузей із високотехнологічною та наукомісткою продукцією. Їх випереджальний розвиток є запорукою підвищення ефективності інших галузей національної економіки;
- скорочення виробництва в депресивних галузях, тобто в галузях, де спадає ефективність використання ресурсів або зменшується попит на продукцію.

Перелік основних напрямів державної структурної політики постійно змінюється залежно від актуальних завдань та умов розвитку економіки.

Держава може здійснювати структурну політику за допомогою методів прямого та непрямого регулювання.

До методів *прямого регулювання* належать: надання фінансової допомоги у вигляді інвестиційних надбавок, субсидій, дотацій, позичок на розвиток окремих галузей, виробництв, регіонів; використання системи державних замовлень і закупівель; методи індикативного планування тощо.

До методів *непрямого регулювання* належать: надання податкових і кредитних пільг із диференціацією за відповідними галузями та виробництвами, які визнані пріоритетними; здійснення політики прискореної амортизації, цінової та експортно-імпоротної політики, у тому числі встановлення різних імпорتنих та експортних тарифів тощо.

Структурні проблеми економіки України та пріоритети структурної політики. Структура економіки України формувалась у єдиному народногосподарському комплексі колишнього СРСР, і її оптимізація здійснювалась, виходячи із загальносоюзних інтересів. Це спричинило нагромадження певних структурних диспропорцій. Так, і до сьогоднішнього дня їй притаманні низький рівень науково-технічного прогресу, надмірна концентрація матеріального виробництва в окремих регіонах, екстенсивне використання природних багатств.

Діюча тоді централізована система управління, «узаконювала» незбалансований розвиток окремих частин економіки внаслідок нерівномірного розподілу ресурсів і політики пріоритетного розвитку окремих галузей, серед яких головним уважався військово-промисловий комплекс і галузі, безпосередньо з ним пов'язані.

На момент отримання незалежності структура економіки України характеризувалася такими диспропорціями:

- втратою прогресивної соціальної орієнтованості, невідповідністю потребам людини. Питома вага предметів споживання у загальному обсязі продукції промисловості 1988 р. становила лише 33,1%, тоді як у країних із високорозвиненою ринковою економікою цей показник сягає 50-60%;

- порушенням оптимальних відтворювальних пропорцій, передусім переважним розвитком виробництва засобів виробництва (група «А») порівняно з виробництвом предметів споживання (група «Б»);

- різкою диференціацією технічного рівня виробництва у різних галузях, а також на підприємствах однієї галузі, що є наслідком диспропорцій у сфері інвестування, розподілі матеріальних ресурсів, ціноутворенні, які панували в адміністративно-командній системі. Це так звана проблема технічно відсталих підприємств, які успадкувала Україна;

- ресурсомістким і переважно витратним характером виробництва, який знижує конкурентоспроможність українських товарів на світовому ринку;

- низькою «товарністю» кінцевої продукції, сировинною та напівфабрикатною спрямованістю експорту.

Основними пріоритетами структурної політики України є наступні:

- проведення ревізії існуючих державних програм розвитку окремих видів діяльності, територій, інфраструктурних об'єктів з метою оцінки доцільності їх подальшої реалізації та наявності належного фінансового забезпечення, а також можливості залучення до програм іноземних інвесторів;

- аналіз ефективності системи галузевих пільг на предмет досягнення поставлених при їх запровадженні економічних та соціальних цілей;

- перехід від галузевих пріоритетів розвитку до підтримки певних напрямів, стадій та процесів поширення нових виробництв і технологій;

- визначення пріоритетів залучення іноземних інвестицій, врахування необхідності зміни орієнтації іноземних інвестицій з експортоорієнтованих галузей на залучення їх із метою використання дедалі більшого потенціалу внутрішнього ринку;

- внесення змін та доповнень до нормативно-правових актів та їх проектів у сферах, що регулюють інноваційну діяльність підприємств, шляхом конкретизації переліку об'єктів, які належать до інновацій, та умов надання податкових пільг по доходах від інноваційної діяльності;

- запровадження системи підтримки високотехнологічного експорту шляхом сприяння просуванню української продукції на зовнішній ринок, спрощення та прискорення процедури експортного контролю;

- проведення оцінки ефективності програм державної підтримки підприємництва і визначення причин, які блокують вихід економіки із тіні.

Реалізація цих заходів сприятиме виправленню структурних деформацій, допущених при переході до ринкової системи, а також створенню передумов для прискорення економічного розвитку й ефективної інтеграції економіки України у світовий та європейський економічний простір.

ПРАКТИЧНІ ЗАВДАННЯ

Тести для самоперевірки знань

4.1. Згідно із системою національних рахунків, рекомендованою ООН у 1993 р., економіка поділяється на:

- 1) Шість секторів
- 2) П'ять секторів
- 3) Чотири сектори

4.2. Який показник характеризує соціальну структуру економіки:

- 1) Співвідношення між споживанням і нагромадженням
- 2) Співвідношення між експортом і імпортом
- 3) Співвідношення між формами власності

4.3. Який показник характеризує відтворювальні пропорції в економіці:

- 1) Співвідношення між споживанням і нагромадженням
- 2) Співвідношення між формами власності
- 3) Співвідношення між експортом і імпортом

4.4. Структурна політика держави залежно від методів, що використовуються, поділяється на:

- 1) Активну і пасивну
- 2) Тактичну і стратегічну
- 3) Первинну і вторинну
- 4) Територіальну і галузеву

4.5. Виберіть з переліку галузь, що відноситься до виробничої інфраструктури:

- 1) Шляхове господарство
- 2) Професійна освіта
- 3) Охорона здоров'я

4.6. Виберіть із переліку метод непрямого регулювання, за допомогою якого держава здійснює структурну політику

- 1) Встановлення різних імпорتنих та експортних тарифів
- 2) Використання системи державних замовлень та закупівель
- 3) Надання фінансової допомоги у вигляді субсидій

4.7. Виберіть із переліку метод прямого регулювання, за допомогою якого держава здійснює структурну політику

- 1) Надання фінансової допомоги у вигляді субсидій
- 2) Здійснення політики прискореної амортизації
- 3) Встановлення різних імпорتنих та експортних тарифів

4.8. Що означає структурна перебудова національної економіки?

- 1) Зміна пропорцій капіталу, зайнятості, національного продукту
- 2) Створення політико-правових заходів
- 3) Кадрові зміни у владі
- 4) Розв'язання соціальних проблем

4.9. Сукупність галузей, що здійснюють виробництво, перероблення, зберігання і доведення до споживача продукції, виготовленої із сільськогосподарської сировини, - це:

- 1) АПК
- 2) Соціальна інфраструктура
- 3) Виробнича інфраструктура

4.10. До якого сектору економіки (згідно СНР) входить сфера послуг?

- 1) Сектору нефінансових корпорацій
- 2) Сектору домашніх господарств
- 3 Сектору загального державного управління

Завдання

Завдання 4.1. Обчисліть вклад кожного виду економічної діяльності у створення ВВП України (у %) та зробіть висновки щодо його зміни за період 2019-2020 рр.

Вид економічної діяльності	2019 р.		2020 р.		Зміна частки, +, - відс. пунктів
	млрд. грн.	частка, %	млрд. грн.	частка, %	
Сільське господарство, лісове та рибне господарство	364,6		318,4		
Добувна промисловість	210,3		215,5		
Переробна промисловість	414,2		404,4		
Будівництво	100,7		112,8		
Оптова та роздрібна торгівля	488,3		552,6		
Транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність	236,0		222,2		
Інформація та телекомунікації	148,3		187,8		
Фінансова та страхова діяльність	104,4		118,0		
Операції з нерухомим майном	186,7		220,3		
Професійна, наукова та технічна діяльність	117,4		123,9		
Державне управління й оборона; обов'язкове соціальне страхування	231,5		270,4		
Освіта	160,8		164,6		
Інші види економічної діяльності	911,0		917,0		
Валовий внутрішній продукт	3674,2	100,0	3827,9	100,0	x

Завдання 4.2. На макроекономічному рівні виділяють такі основні види структурних співвідношень: відтворювальні, соціальні, галузеві, регіональні, зовнішньоекономічні. Прикладом відтворювальних пропорцій є співвідношення між споживанням і нагромадженням.

Розрахуйте відтворювальні пропорції в національній економіці України (між споживанням та нагромадженням) (у %) у 2016 та 2020 роках та зробіть висновки щодо їх зміни

Вид економічної діяльності	2016 р.		2020 р.		Зміна частки, +, - відс. пунктів
	млрд. грн.	частка, %	млрд. грн.	частка, %	
Кінцеві споживчі витрати	2032,3		3908,8		
у тому числі:					
домашніх господарств	1569,7		3054,0		
некомерційних організацій, що обслуговують домашні господарства	18,9		40,2		
сектору загального державного управління	443,7		814,6		
Валове нагромадження	518,2		377,1		
у тому числі:					
валове нагромадження основного капіталу	368,7		564,3		
зміна запасів матеріальних оборотних коштів	148,6		-188,6		
придбання за виключенням вибуття цінностей	0,9		1,4		
загальна сума споживання та заощадження	2550,5	100,0	4285,9	100,0	x

ТЕМА 5. РЕГІОНАЛЬНІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

ІНФОРМАТИВНА ЧАСТИНА

План, за яким доцільно вивчати тему:

1. Поняття регіону, економічного району та регіональної економіки
2. Закономірності та принципи регіонального розміщення продуктивних сил
3. Регіон в системі територіального поділу праці
4. Регіональна політика: зміст та основні завдання

Поняття регіону, економічного району та регіональної економіки. В науці існує досить багато різноманітних визначень поняття «регіон».

Регіон – це територія, що за сукупністю своїх елементів відрізняється від інших територій та характеризується єдністю, взаємопов'язаністю складових і цілісністю. У такому формулюванні термін «регіон» є синонімом терміну «район». Найважливіша характеристика регіону – його цілісність. Регіон представляє триєдність середовищ: природного, матеріального (створеного людиною) та соціального. Регіональна цілісність передбачає територіальну цілісність та неподільність.

Більш детальніша характеристика цього поняття така: «*Регіон* – це соціально-економічний організований простір із конкретною природно-географічною територією, з притаманним певним типом і характером виробництва, із специфічними історико-культурними і демографічними особливостями, з адміністративно-політичною територією розташування й певною межею регіону, із дією одного кола нормативно-правової бази».

В Законі України «Про стимулювання розвитку регіонів» термін регіон означає територію Автономної Республіки Крим, області, міст Києва та Севастополя. Отже, регіонами в Україні прийнято вважати такі адміністративні одиниці країни, як області (24), АРК та два міста – Київ і Севастополь.

Крім адміністративно-територіального поділу країни існує поділ на економічні райони, що склалися історично або формуються в процесі розвитку продуктивних сил на основі суспільного поділу праці. *Економічний район* – це економічно цілісна частина території країни, якій властиві такі ознаки, як спеціалізація і комплексність господарства.

До 1991 року територія України була поділена на три економічних райони: Донецько-Придніпровський, Південно-Західний і Південний. Колишнє економічне районування втратило своє практичне значення, виникла потреба в проведенні мезорайонування, яке б враховувало більшу кількість показників.

На сьогоднішній день в Україні виділяють дев'ять економічних районів:

1. Столичний (Київська, Чернігівська, Житомирська обл.),
2. Північно-Східний (Харківська, Полтавська, Сумська обл.),
3. Донецький (Донецька, Луганська обл.),

4. Придніпровський (Запорізька, Дніпропетровська обл.),
5. Центральний (Кіровоградська, Черкаська обл.),
6. Подільський (Вінницька, Хмельницька, Тернопільська обл.),
7. Карпатський (Львівська, Івано-Франківська, Закарпатська, Чернівецька обл.),
8. Північно-Західний (Волинська, Рівненська обл.),
9. Причорноморський (Одеська, Миколаївська, Херсонська обл., Автономна Республіка Крим).

На відміну від одиниць адміністративно-територіального поділу, соціально-економічні райони не мають органів управління. Регулювання економічних і соціальних процесів на їх території відбувається на основі реалізації програм соціально-економічного розвитку.

Регіональна економіка – це наука, предметом вивчення якої є особливості і закономірності розміщення продуктивних сил, а також розвиток соціально-економічних процесів за регіонами країни. Об’єкт дослідження науки – регіони країни.

Закономірності та принципи регіонального розміщення продуктивних сил. *Продуктивні сили* – це система суб’єктивних та об’єктивних елементів виробництва, в межах якої здійснюється перетворення речовин та сил природи з метою задоволення людських потреб. Ця система включає: трудові ресурси (економічно активне населення); засоби виробництва; природні ресурси; науку; інформацію; форми і методи організації виробництва та праці.

Розміщення продуктивних сил – це динамічний стан, що характеризує поділ продуктивних сил на території згідно з природними, соціальними та економічними умовами окремих регіонів і визначається особливостями територіального поділу праці, властивими даній соціально-економічній системі.

Продуктивні сили розміщені на території країни чи регіону під впливом об’єктивних законів, закономірностей та суб’єктивних дій людини. Правильне врахування існуючих закономірностей дає можливість підвищити результативність виробничої діяльності людини.

Закономірності розміщення продуктивних сил виявляються у відношеннях між виробничою діяльністю людей і територією, на якій люди діють. Пізнання закономірностей дозволяє оптимально розмістити виробництво, ефективно провести господарську організацію території, керуючись принципами розміщення продуктивних сил.

Принципи розміщення продуктивних сил – це свідома економічна політика, спрямована на максимальний вияв об’єктивних закономірностей розміщення продуктивних сил.

Основними закономірностями розміщення продуктивних сил є:

- *закономірність ефективного розміщення* продуктивних сил – найбільший можливий ефект забезпечується найменшими можливими витратами на розміщення об’єкта. Ця закономірність є найбільш загальною і частково об’єднує в собі положення інших закономірностей (раціонального

розміщення, пропорційного та комплексного розміщення продуктивних сил);

- *закономірність раціонального розміщення* продуктивних сил проявляється в забезпеченні економії суспільної праці за рахунок наближення матеріаломістких, енергомістких, водомістких та працемістких галузей відповідно до джерел сировини, палива, енергії, води та районів зосередження трудових ресурсів;

- *закономірність пропорційного розміщення* продуктивних сил передбачає встановлення певних територіальних пропорцій в структурі народногосподарського комплексу, рівнях економічного розвитку регіонів, обмеження надмірної концентрації промислових підприємств у великих містах. Реалізується ця закономірність через принцип збалансованості і пропорційності;

- *закономірність комплексного розміщення* продуктивних сил впливає з економічного закону суспільного поділу праці або територіального поділу праці. Ця закономірність виявляється у правильному поєднанні і взаємопов'язаному розвитку галузей на певній території, що найбільше відповідає природним, економічним, соціальним умовам регіону чи потребам міжрегіонального ринку;

- *закономірність економічної цілісності регіону*. Сутність географічної цілісності регіону полягає в органічній єдності природної, матеріальної (створеної людиною) та соціальної сфер. Сполучення вихідних умов регіону дає величезну кількість варіантів, тому на землі немає тотожних регіонів;

- *закономірність регіональної інтеграції господарства* – виокремлення регіонів через їх спеціалізацію вимагає налагодження тісних економічних зв'язків поміж ними.

Всі названі закономірності реалізуються через однойменні принципи розміщення продуктивних сил, які є основою регіональної політики держави..

Регіон в системі територіального поділу праці. Основою визначення спеціалізації регіону є ступінь його участі в територіальному поділі праці. *Територіальний поділ праці* – це географічний поділ праці, тобто поділ праці всередині країни між окремими районами та на внутрішньорайонному рівні.

Саме поділ праці диференціює процес виробництва, зумовлює глибину його спеціалізації, формує галузеву структуру, забезпечуючи тим самим високу ефективність індустріального розвитку. При цьому галузі розташовують свої підприємства на території, найбільш сприятливій для їхнього розвитку.

Територіальний поділ праці (ТПП) – процес виробничої спеціалізації території, зумовлений посиленням міжрегіональної кооперації, обміном спеціалізованою продукцією та послугами.

Регіональний господарський комплекс складається, як правило, з трьох груп галузей: *спеціалізуючі, допоміжні та обслуговуючі*.

До спеціалізованих відносяться ті галузі господарства, які зосереджують свою діяльність на обмеженій території, можуть ефективно обслуговувати потреби не тільки свого, але й інших регіонів.

Ефективність спеціалізації регіону визначається через зіставлення ефекту

виробництва продукції даної галузі в районі та загалом у країні. Можна порівняти, наприклад, виробництво продукції цієї галузі на душу населення в регіоні і в цілому по країні. Тоді ефективність спеціалізації виражається такою формулою:

$$E_{\text{спец}} = P_{\text{рег}} / P_{\text{кр}}; E_{\text{спец}} > 1 \quad (5.1)$$

де $P_{\text{рег}}$ – виробництво продукції на 1 особу населення в регіоні;

$P_{\text{кр}}$ – виробництво продукції на 1 особу населення в середньому по країні.

Регіональна політика: зміст та основні завдання. *Регіональна політика* – це свідомо розробка і впровадження доцільних заходів з економічної організації території регіону згідно із закономірностями розміщення з метою оптимізації розміщення продуктивних сил по території країни, вирівнювання умов господарювання та життєдіяльності країни. Регіональна політика також включає регламентацію взаємозв'язків між державою в цілому і регіонами, визначення прав і повноважень адміністративних одиниць, створення механізмів впливу центра на регіони і,

Регіональна політика складається з двох аспектів – політичного і економічного.

Політичний аспект включає розподіл повноважень між різними рівнями державної влади. З позицій поділу повноважень між органами державної влади, що діють на рівні країни в цілому і на рівні регіонів, виділяють дві ідеалтипові моделі територіально-державного будівництва – федералізм та унітаризм. Федеративна держава створюється по доцентровому принципі шляхом інтеграції автономних територій або по відцентровому принципі через делегування державних повноважень на місця. Унітарна держава поєднує централізацію державної влади з розвинутим місцевим самоврядуванням.

Економічний аспект складається з державного регулювання фінансових потоків між територіями і центром з метою підвищення ефективності регіональних економік, вирівнювання економічного розвитку регіонів. Відомі, головним чином, дві моделі економічної політики для регіонів – перерозподільна (розподіл коштів державного бюджету за схемою «регіон – центр – регіон» через систему трансфертів, дотацій, субвенцій, грантів) і структурна (цільове фінансування територій і створення сприятливого інвестиційного клімату).

Держава за встановленими критеріями виділяє райони розвитку й ареали допомоги, забезпечуючи залучення в них додаткових коштів; складає регіональні господарські програми; забезпечує введення в регіонах пільгового податкового чи митного режиму шляхом створення, наприклад, вільних економічних зон. До основних елементів регіональної політики відносять: економічну, інвестиційну, бюджетну, податкову, тарифну, інституціональну та соціальну політику.

ПРАКТИЧНІ ЗАВДАННЯ

Тести для самоперевірки знань

5.1. Закономірності розміщення продуктивних сил – це:

- 1) Положення, що визначають об'єктивні потреби й умови розвитку
- 2) Об'єктивно існуючий, повторюваний, істотний зв'язок явищ природи із суспільним життям
- 3) Заходи щодо економічної організації території
- 4) Всі попередні відповіді невірні

5.2. Відповідне наближення матеріало-, енерго- та водомістких галузей до джерел сировини, енергії та води означає реалізацію принципу:

- 1) Комплексного розміщення виробництва.
- 2) Раціонального розміщення виробництва.
- 3) Збереження екологічної рівноваги.
- 4) Обмеженого централізму.

5.3. До якого економічного району згідно сучасної схеми економічного районування входить Полтавська область:

- 1) Центрального
- 2) Північно-Східного
- 3) Придніпровського
- 4) Подільського

5.4. До якого економічного району згідно сучасної схеми економічного районування входить Черкаська область:

- 1) Центрального
- 2) Придніпровського
- 3) Подільського
- 4) Донецького

5.5. Принцип збереження екологічної рівноваги означає:

- 1) Встановлення оптимальних зв'язків між природою і виробництвом
- 2) Запобігання зустрічним перевезенням однотипної продукції з одного регіону до іншого
- 3) Дотримання рівноваги між виробничими потужностями підприємств та наявністю ресурсів

5.6. Принципи розміщення продуктивних сил - це:

- 1) Свідома економічна політика, спрямована на максимальний вияв закономірностей розміщення продуктивних сил
- 2) Можливості для прийняття оптимальних рішень
- 3) Об'єктивні категорії, які пізнаються і використовуються у практичній діяльності

5.7. Закономірність раціонального розміщення виробництва впливає з економічного закону

- 1) Економії часу
- 2) Концентрації виробництва
- 3) Комплексного розвитку виробництва

5.8. Реалізація закономірності територіального поділу праці охоплює:

- 1) Встановлення оптимальної спеціалізації народного господарства
- 2) Обмеження надмірної концентрації промислових підприємств у великих містах
- 3) Запобігання зустрічним перевезенням однотипної продукції із одного регіону до іншого

5.9. Родовища сірки в Україні розташовані в:

- 1) Львівській області
- 2) Черкаській області
- 3) Полтавській області

5.10. Великовантажні автомобілі в Україні виробляються в:

- 1) Кременчуці
- 2) Ужгороді
- 3) Житомирі

Завдання

Завдання 5.1. Найпростішим способом визначення спеціалізації регіону є порівняння виробництва продукції певної галузі на 1 особу населення в регіоні та в середньому по країні. Якщо в регіоні цей показник вищий від середнього по країні, то це означає, що регіон спеціалізується на виробництві цього виду продукції.

Визначте регіони, які спеціалізуються на виробництві певного продукту, за наступними даними:

Регіон	Населення регіону, млн. осіб	Виробництво продукту, млн. т
А	40	35
Б	45	30
В	50	36
Г	35	15
В цілому по країні	170	120

Завдання 5.2. Країна складається з трьох регіонів. Заповніть в наступній таблиці порожні клітинки та зробіть висновок щодо зайнятості населення в регіонах

Регіони	Населення, млн.осіб	Частка економічно активного населення, %	Кількість безробітних, тис.осіб	Рівень безро- біття, %
1	10	50	850	
2	20	40	1100	
3	40	52	3200	
По країні				

ТЕМА 6. ПРОГРАМУВАННЯ ТА ПРОГНОЗУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

ІНФОРМАТИВНА ЧАСТИНА

План, за яким доцільно вивчати тему:

1. Сутність прогнозування та види прогнозів
2. Основні функції, принципи та методи прогнозування
3. Державне програмування і види програм
4. Сутність макроекономічного планування, види планів.

Сутність прогнозування та види прогнозів. Для виконання функцій державного регулювання економічними процесами потрібно спрогнозувати наслідки багатьох економічних явищ, щоб правильно вирішити теперішні завдання.

Прогноз – це науково обгрунтоване міркування про можливий стан об'єкта у майбутньому. Прогнозування поєднує в собі два елементи – передбачення і пропонування. Відповідно до цього виділяють пошуковий і нормативний прогнози. Пошуковий прогноз має здебільшого теоретико-пізнавальний характер, не враховує цілеспрямованих дій з боку суб'єктів управління. Його завдання – з'ясувати, як розвиватиметься досліджуваний об'єкт у разі збереження існуючих тенденцій. Нормативний прогноз має управлінський характер, пов'язаний з можливістю прийняття на підставі отриманих знань управлінського рішення, його розробляють на засадах наперед визначених цілей. Є різні класифікації прогнозів.

За об'єктами прогнозування виділяють такі три головні групи прогнозів:

- 1) *прогнози ресурсів* (природних ресурсів, запасів природної сировини і стану природного середовища, демографічні та науково-технічного прогресу);
- 2) *прогнози розвитку економіки* (галузей економіки або народногосподарських комплексів, динаміки, темпів і факторів економічного зростання, міжгалузевих структурних зрушень, розміщення продуктивних сил);
- 3) *прогнози суспільних потреб* (виробничих, особистих, загальнодержавних потреб, підвищення життєвого рівня населення, процесів соціального розвитку, зовнішньополітичні і військово-стратегічні).

Залежно від рівня агрегування показників розрізняють прогнози *макроекономічні*, *макроструктурні* (укрупнені галузеві) і *галузеві*. Макроекономічні прогнози охоплюють прогнози ресурсів і народногосподарського комплексу держави в цілому. Макроструктурні прогнози складають за номенклатурою двох-трьох десятків галузей і призначені для уточнення прогнозу суспільного відтворення. Їхнє завдання – пошук альтернативних варіантів зміни структури економіки. Галузеві прогнози розробляють для окремих галузей економіки з метою отримання головних показників розвитку галузей, потрібних для переходу до прогнозу міжгалузевих зв'язків.

Залежно від розрахованого періоду дії економічні прогнози є *оперативні, коротко-, середньо- і довготермінові*. У соціально-економічних прогнозах використовують такий часовий масштаб: оперативні прогнози – до одного місяця; короткотермінові – до одного року; середньотермінові – до п'яти років; довготермінові – на період понад п'ять років.

Основні функції, принципи та методи прогнозування. Основні *функції прогнозування* такі:

- науковий аналіз економічних, соціальних, науково-технічних процесів і тенденцій;
- дослідження об'єктивних зв'язків соціально-економічних явищ господарського розвитку у конкретних умовах;
- оцінка сформованого рівня розвитку конкретної ситуації і виявлення тенденцій, які можуть скластися у майбутньому;
- виявлення можливих альтернатив розвитку економіки у перспективі, нагромадження наукового матеріалу для обгрунтованого вибору певних рішень.

Для виконання зазначених функцій соціально-економічне прогнозування повинне ґрунтуватися на певних *принципах*, а саме: системності, наукової обгрунтованості, альтернативності, адекватності.

Методи прогнозування – це сукупність прийомів мислення, способів, які дають змогу на підставі аналізу ретроспективних даних зробити висновки про можливий розвиток економіки у майбутньому. Методи прогнозування, як і самі прогнози, можна класифікувати за різними ознаками.

Залежно від способу прогнозування і наявності інформаційних даних методи прогнозування поділяють на *фактографічні, експертні (інтуїтивні) і комбіновані*. Фактографічні методи ґрунтуються на достатньому інформаційному матеріалі про об'єкт прогнозування та його минулий розвиток. До них належить група методів екстраполяції і моделювання. Експертні методи застосовують у тих випадках, коли інформаційний матеріал, який характеризує розвиток об'єкта у минулому, недостатній. Вони побудовані на інформації, отриманій за оцінками спеціалістів-експертів. До експертних методів належать методи індивідуальної і колективної експертної оцінки. Комбіновані методи прогнозування об'єднують експертні і фактографічні методи.

Державне програмування і види програм. *Суть програмування* полягає в аналізі стану національної економіки, виявленні проблем, які не можуть вирішити ринкові механізми, розробці та реалізації окремих економічних програм.

Мета державного програмування – досягнення прийнятеного для держави варіанта розвитку економіки.

Головними завданнями програмування є підтримка економічної рівноваги, вплив на якісне перетворення економіки, стимулювання її розвитку.

Програмування національної економіки як явище в системі державного регулювання з'явилося у світовій практиці в середині ХХ ст. Першими на цей шлях стали США, Канада, Франція і Японія. Зокрема, відомими були програма

освоєння ресурсів ріки Тенессі, розроблена в США в 30-ті роки, програми освоєння районів Півночі, розроблені і реалізовані в Канаді.

У державних програмах можна виділити:

- *спеціальні програми розвитку окремих галузей, секторів або районів.*

Прикладом таких програм в Україні є Державна програма розвитку вугільної промисловості, Державна програма ліквідації наслідків аварії на ЧАЕС;

- *програми, що стосуються певних загальнонаціональних проблем:* Державна програма зайнятості. Державна програма соціального захисту населення;

- *програми для досягнення економічної рівноваги:* програми стабілізації економіки та виходу її з кризового стану; програми з освоєння нових районів.

Сутність макроекономічного планування, види планів. *Планування* – це специфічна управлінська діяльність з визначення цілей та шляхів їх досягнення. Його ведуть на підставі ринкових досліджень і аналізу внутрішніх можливостей. Змістом розробки планів є визначення взаємопов'язаних завдань структурним підрозділам об'єкта планування, обґрунтування потрібних ресурсів, визначення показників для контролю та оцінки ступеня досягнення цілей.

Світова практика застосування макроекономічного планування дає змогу виділити три його головні форми: *директивне, стратегічне та індикативне.*

Директивне планування було формою прояву жорсткого державного регулювання економіки в колишньому СРСР. У разі директивного планування товаровиробнику визначають скільки і якої продукції треба виробити, кому і за яку ціну продавати. Цьому процесу відповідає адекватна централізована система постачання ресурсів. В основі цієї форми регулювання економіки є передусім абсолютизація державної форми власності як основної і єдиної, а в концепції управління передбачено досягнення політичних результатів усупереч економічній логіці.

Водночас макроекономічне планування стратегії поведінки на ринку (*стратегічне планування*) набуло широкого застосування, зокрема, в країнах Європейського Співтовариства. Суть цього планування полягає в забезпеченні виживання економічної одиниці будь-якого рівня (в тому числі макроекономічної національної системи) на динамічному ринку шляхом виявлення та утворення довготермінової стійкої відповідності між цілями системи, її ринковими шансами та внутрішнім потенціалом. *Стратегічне планування* – це системний спосіб управління змінами, творчий процес визначення і здійснення найбільш важливих дій (беручи до уваги сильні та слабкі сторони і можливості).

Найбільшого поширення в системі макроекономічного планування набуло *планування індикативне*. Суть цього планування полягає у тому, що уряд впливає на розвиток національної економіки не шляхом вказівок і затвердження директивних обов'язкових завдань для товаровиробника, а за допомогою координації діяльності виробників і забезпечення їх інформацією.

Індикативна форма планування увійшла в світову господарську практику

у зв'язку з економічною кризою 1929-1933 рр. як засіб, за допомогою якого можна запобігати виникненню в економіці кризових явищ. В Україні індикативне планування було запроваджене у 1993 р. Воно має низку особливостей, які суттєво відрізняють його від директивного. Перш за все воно є системою необов'язкових для суб'єктів ринкових відносин рекомендацій, а характерною рисою його є змога коригувати програми (плани) розвитку економіки відповідно до змін у розвитку ринку.

Індикативне планування принципово відрізняється від директивного способами реалізації поставлених цілей. Показники індикативного плану набувають життєвої сили для суб'єктів ринку лише через цілеспрямовану систему правових та економічних регуляторів.

Основою індикативного планування є ретроспективний аналіз економічного і соціального становища держави та прогнози його розвитку, в тому числі масштабів, темпів, структури виробництва, кон'юнктури ринку, соціальних індикаторів та інших характеристик і показників на коротко-, середньо-, довготермінову перспективу.

На базі цих розробок і розрахунків формують перспективні цілі і пріоритети соціально-економічного розвитку, а також відповідну державну політику (податкову, фінансову, цінову, структурно-інвестиційну, галузеву, науково-технічну, соціальну, екологічну) з урахуванням визначених законом прав і повноважень державних органів.

На підставі прогнозів, цілей та пріоритетів соціально-економічного розвитку, виробленої політики, наявних фінансових, матеріальних, виробничих та інших ресурсів, уряд формує окремі завдання і визначає конкретні засоби для їх вирішення.

Отже, *індикативний народногосподарський план* – це організаційно-економічний інструмент втілення економічної політики держави у практику дії суб'єктів господарювання, який ґрунтується на системі економічних, науково-технічних і соціальних прогнозів, має орієнтувальний, рекомендаційний характер і є основою для вироблення регуляторів ринку. Показники, які є в індикативному плані, виражають головні напрями економічного і соціального розвитку, вони не адресні і є орієнтирами, досягнення яких повинні домагатися державні органи шляхом застосування різних стимулюючих заходів і економічних важелів.

Уряд реалізує головні положення цього плану через систему державного підприємництва, державного замовлення, цільові комплексні програми, бюджетне фінансування (бюджетне планування) та грошово-кредитний механізм.

ПРАКТИЧНІ ЗАВДАННЯ

Тести для самоперевірки знань

6.1. За об'єктами прогнозування виділяють такі головні групи прогнозів:

- 1) Прогнози ресурсів, розвитку економіки, прогнози суспільних потреб
- 2) Макроекономічні, макроструктурні та галузеві прогнози
- 3) Короткострокові, середньострокові та довготермінові прогнози

6.2. Зміст індикативного планування полягає в:

- 1) Затвердженні обов'язкових завдань для товаровиробників
- 2) Координації діяльності товаровиробників
- 3) Всі відповіді не вірні

6.3. Стратегічне планування – це:

- 1) Координація діяльності виробників
- 2) Системний спосіб управління змінами, творчий процес визначення і здійснення найбільш важливих дій
- 3) Забезпечення виробників інформацією
- 4) Всі відповіді не вірні

6.4. Національна програма економічного й соціального розвитку може складатися

- 1) На наступний рік
- 2) На довгострокову перспективу
- 3) Для розвитку регіонів

6.5. Плановий документ, в якому передбачено комплекс економічних, техніко-виробничих, організаційних та інших заходів, ресурси, терміни і виконавці, об'єднані метою розв'язання глобальної народногосподарської проблеми – це:

- 1) Цільова комплексна програма
- 2) Економічна програма
- 3) Прогноз

6.6. Залежно від рівня агрегування показників розрізняють такі прогнози:

- 1) Макроекономічні, макроструктурні та галузеві прогнози
- 2) Прогнози ресурсів, прогнози розвитку економіки, прогнози суспільних потреб
- 3) Короткострокові, середньострокові та довготермінові прогнози

6.7. Проект зведеного бюджету держави є результатом

- 1) Бюджетного планування
- 2) Бюджетного програмування
- 3) Бюджетного моделювання

6.8. Методологія прогнозування містить:

- 1) поєднання методів, прийомів та принципів
- 2) механізм пізнання економічних законів та їх використання
- 3) механізм пізнання проблем, які постали перед країною (регіонами, органами влади)

6.9. Показники прогнозних і програмних документів економічного і соціального розвитку на короткостроковий період є орієнтиром для розроблення:

- 1) бізнес-планів підприємств
- 2) зведеного бюджету країни
- 3) платіжного та торговельного балансів

6.10. Основними чинниками, що впливають на прогнозні обсяги показників грошових агрегатів, вважають:

- 1) інвестиційний клімат
- 2) видатки бюджету
- 3) попит та пропозицію грошей
- 4) кредитну політику

Завдання

Завдання 6.1. Встановіть відповідність між видами планування та їх особливостями

Види планування	Особливість цього виду планування
Директивне планування	Виявлення та утворення довготермінової стійкої відповідності між цілями системи, її ринковими шансами та внутрішнім потенціалом
Індикативне планування	Встановлення для виробника планової кількості продукції та її ціни реалізації
Стратегічне планування	Показники планів набувають життєвої сили для суб'єктів ринку лише через цілеспрямовану систему правових та економічних регуляторів

Завдання 6.2. Виберіть з переліку основні функції прогнозування

Прогнозування	Основні функції
	Виявлення тенденцій, які можуть скластися у майбутньому
	Контроль ефективності використання усіх видів ресурсів
	Нагромадження наукового матеріалу для обгрунтованого вибору певних рішень
Процес спонукання до діяльності для досягнення цілей організації	

ТЕМА 7. НАЦІОНАЛЬНЕ БАГАТСТВО ТА СИСТЕМА ПОТЕНЦІАЛІВ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

ІНФОРМАТИВНА ЧАСТИНА

План, за яким доцільно вивчати тему:

1. Сутність та складові національного багатства.
2. Характеристика природно-ресурсного потенціалу національної економіки
3. Демографічний та трудовий потенціали
4. Науково-інноваційний та інформаційний потенціали

Сутність та складові національного багатства. Найважливішою характеристикою, що визначає потенційні можливості країни з виробництва товарів і послуг, є національне багатство. *Національне багатство* – це сукупність природних ресурсів, а також створених і нагромаджених у країні працею всього суспільства матеріальних благ, рівня освіти, виробничого досвіду, майстерності, творчого обдарування населення.

Національне багатство поділяється на матеріальне і нематеріальне.

Головними елементами *матеріального багатства* є: природні ресурси (земля, ліси, води, корисні копалини); основні фонди; матеріальні оборотні фонди (запаси сировини, матеріалів, палива); державні резерви; предмети тривалого користування у населення (транспортні засоби, меблі).

До *нематеріального багатства* відносять: науковий потенціал; освітній потенціал; кваліфікаційний потенціал; культурний потенціал.

Важливою складовою національного багатства є *людський капітал*. Г. Беккер дає таке визначення цього поняття: «людський капітал формується за рахунок інвестицій в людину, серед яких можна назвати навчання, підготовку на виробництві, витрати на охорону здоров'я, міграцію і пошук інформації про ціни та доходи».

Сукупне багатство світу оцінюється в 550 трлн.дол. США, у тому числі людський капітал – 365 трлн.дол. США. Половина світового багатства є власністю США, Великобританії, Франції, Німеччини, Італії, Канади, Японії – найбільш розвинутих ринкових економік світу.

Під *економічним потенціалом країни* слід розуміти здатність суспільства виробляти товари і послуги та забезпечувати розширене відтворення з метою задоволення потреб населення, поліпшення якості життя її громадян. Основними складовими системи потенціалів національної економіки є такі: природно-ресурсний та екологічний потенціал; демографічний та трудовий потенціал; науково-інноваційний та інформаційний потенціали.

Характеристика природно-ресурсного потенціалу національної економіки. *Природно-ресурсний потенціал (ПРП)* країни є важливим фактором розміщення та розвитку її продуктивних сил. Він визначається кількістю,

якістю, сполученням природних ресурсів та природних умов території. Тобто, це сукупність природних ресурсів і природних умов, які знаходяться в певних географічних межах, що забезпечують задоволення економічних, екологічних, соціальних, культурно-оздоровчих та естетичних потреб людини і суспільства.

Природно-ресурсний потенціал є багатокомпонентним. Виділяють такі його складові: земельні; мінерально-сировинні; водні; лісові; рекреаційні.

Земельні ресурси. Площа України складає 603,5 тис.км². В структурі земельних ресурсів країни найбільшу частку займають землі сільськогосподарського призначення (біля 70%). Цей показник носить назву “рівень сільськогосподарського освоєння території”. Такий високий рівень сільськогосподарського освоєння земельного фонду говорить про його нераціональне використання, про недостатньо розвинену культуру землеробства. Для порівняння наведемо такі цифри: рівень сільськогосподарського освоєння території у Франції складає 41,9%, у Німеччині – 32,5%, у США – 26,5%.

Забезпеченість України сільськогосподарськими угіддями складає 0,9 га на одного жителя, що значно вище, ніж в західноєвропейських країнах, але нижче, ніж в Канаді (2,49 га) та США (1,62 га). Однак цей показник істотно коливається за регіонами (Закарпатська обл. – 0,15 га на 1 жителя, Херсонська обл. – 1,5 га на 1 жителя).

Мінеральні ресурси. Важливою складовою ПРП є мінеральні ресурси (корисні копалини). Корисні копалини – невідновний ресурс, оскільки для їх природного відновлення потрібно десятки і сотні мільйонів років.

В надрах України виявлено понад 200 видів різноманітних корисних копалин і за запасами деяких із них наша країна займає провідні місця у світі та Європі.

Паливно-енергетичні ресурси України представлені кам’яним та бурим вугіллям, нафтою, горючими газами, торфом та горючими сланцями.

Рудні ресурси. Найважливішим рудним ресурсом України є залізна руда. Ресурси заліза становлять майже 12 млрд. т, що дорівнює 16% світових розвіданих запасів. Розвідані запаси залізних руд в Україні розміщені у декількох регіонах: Криворізький басейн (Дніпропетровська обл.); Кременчуцький басейн (Полтавська обл.); Білозірський залізорудний район (Запорізька обл.); Керченське родовище (АР Крим).

Найбільші родовища *марганцевої руди* знаходяться в Нікопольському басейні (Дніпропетровська обл.). За запасами марганцевої руди Україна займає друге місце в світі після Південно-Африканської Республіки.

Нерудні ресурси. В Україні наявні запаси калійних солей, фосфоритів, самородної сірки, кухонної солі, вапняків, граніту, базальту, мармуру, кольорового каміння, лабрадоритів.

Водні ресурси. На території нашої країни налічується понад 70 тис. річок та біля 3 тис. природних озер. Найбільші ріки України: Дніпро – середній річний стік 53,5 км³, Дністер – 8,7 км³, Сіверський Донець – 5 км³, Південний Буг – 3,4 км³. Особливе місце у водних ресурсах України належить Дунаю, який протікає в країні на невеликій відстані (174 км). Його середній річний стік

становить 123 км³.

Прогнозні ресурси підземних вод становлять 21 км³. Розвідані експлуатаційні запаси підземних вод дорівнюють близько 6 км³. Глибина їх залягання коливається від 100 до 600 метрів. Серед підземних вод важливим ресурсом є мінеральні води, які знаходяться на території 23-х областей України.

В деяких регіонах України (Карпати, Крим) є геотермальні води, тобто нагріті теплом підземних геологічних процесів до температури понад 37 C⁰.

Південну частину України омивають теплі моря: Чорне та Азовське, які мають велике господарське значення.

Лісові ресурси. Частка лісів у структурі території України складає 15,7%. За площею лісів, лісистістю території та запасами деревини Україну відносять до лісо дефіцитних країн. Наприклад, лісистість Норвегії складає 60,3%, Франції – 27,6%, Німеччини – 30,1%, Польщі – 28,6%.

Рекреаційні ресурси. Це природні ресурси, що можуть бути використані для відпочинку (відновлення працездатності) людини. До рекреаційних ресурсів відносяться курортні, біологічні, ландшафтні та пізнавальні ресурси. В цілому Україна має достатньо різноманітні рекреаційні ресурси на рівні розвинутих країн Європи.

Демографічний та трудовий потенціали. Демографічний потенціал національної економіки визначається такими характеристиками: 1) статеві-вікова структура; 2) співвідношення показників природного руху населення, що розглядаються послідовно за певний проміжок часу; 3) співвідношення показників механічного руху населення.

Основні показники руху населення – народжуваність та смертність, механічний притік та відтік відображаються такими сумарними показниками:

- *природний приріст населення* – визначають як різницю між кількістю народжених та тих, хто помер за певний період часу;

- *сальдо міграції* – визначають як різницю між кількістю тих, хто прибув до країни, та тих, хто вибув з неї за певний період часу;

- *загальне збільшення населення* – сума народжених та тих, хто прибув за певний період часу;

- *загальне зменшення населення* – сума кількості померлих та тих, хто вибув з країни за певний період часу;

- *загальна динаміка населення* – сума показників загального збільшення і зменшення, або природного приросту, та сальдо міграції населення країни.

Поряд із абсолютними показниками застосовують відносні показники руху населення у вигляді так званих демографічних коефіцієнтів: *коефіцієнти народжуваності, смертності, природного приросту* і т.д. Україна має від’ємний природний приріст (більше вмирає, ніж народжується).

При здійсненні регіональної соціальної політики, а також при районних плануваннях і реалізації різних інвестиційних програм особливо необхідною є об'єктивна інформація розселенського потенціалу країни. Найбільш елементарним показником розселення є *густина (щільність) населення*.

Трудовий потенціал – це трудові ресурси з урахуванням усієї сукупності

їхніх кількісних та якісних характеристик, зайнятості й робочих місць. *Трудовий потенціал* характеризує кількість, якість та міру можливості реалізації сукупної здатності до суспільно корисної діяльності тієї частини населення, яка бажає, здатна та готова працювати (включаючи зайнятих та безробітних), визначаючи можливості приведення у дію інших складових економічного потенціалу через конкретну систему форм та відносин власності.

Кількісно трудовий потенціал визначається демографічними чинниками (природним приростом, станом здоров'я, міграційною рухомістю), потребами суспільного виробництва в робочій силі й відповідно можливостями задоволення потреби працездатного населення в робочих місцях.

Якість трудового потенціалу – поняття відносне. Воно характеризується показниками якості працездатного населення, трудових ресурсів, сукупного працівника. Ці якісні характеристики можуть бути розкриті за допомогою сукупності ознак: демографічних, медико-біологічних, професійно-кваліфікаційних, соціальних, психофізичних.

Науково-інноваційний та інформаційний потенціали. *Науково-інноваційний потенціал* – це сукупність ресурсів і можливостей сфери науки, яка дає змогу за наявних форм організації та управління ефективно вирішувати господарські завдання.

Інноваційний потенціал країни – це здатність фундаментальної та прикладної науки забезпечити нововведеннями процес оновлення продукції.

Складовими наукового потенціалу є кадри, кошти, матеріально-технічна база, інформаційне забезпечення.

Інформаційний потенціал – це наявні обсяги інформаційних ресурсів, інформаційної техніки і технологій та інших засобів і можливостей створювати, збирати, накопичувати, обробляти та використовувати різноманітні форми інформації для задоволення інформаційних потреб суспільства.

До *національного інформаційного ресурсу* відноситься уся належна країні інформація, включаючи окремі документи і масиви документів, незалежно від змісту, форми, часу і місця їх створення, форми власності, а також кінцеві результати інтелектуальної, творчої діяльності, зафіксовані на будь-яких носіях інформації, доступні для використання особою, суспільством і державою через засоби масової інформації та телекомунікації, архіви, бібліотеки, музеї, фонди, банки даних, публічні виступи, художньо-виконавську діяльність тощо.

Інформаційний ресурс діє у рамках *національного інформаційного простору країни*, що становить собою сукупність суб'єктів, відносин та продуктів інформаційної діяльності, які функціонують у рамках єдиного правового поля для задоволення інформаційних потреб особи, суспільства і держави засобами преси, телебачення, радіомовлення, книговидавання та аудіовізуальної продукції на магнітних носіях, а також документних фондів бібліотек, архівів, музеїв.

ПРАКТИЧНІ ЗАВДАННЯ

Тести для самоперевірки знань

7.1. Національне багатство – це:

- 1) Грошові цінності, а також нагромаджений виробничий досвід суспільства
- 2) Сукупність вироблених суспільством протягом певного періоду матеріальних благ
- 3) Сукупність нематеріальних благ суспільства
- 4) Сукупність вироблених і нагромаджених суспільством матеріальних та духовних благ, а також природний потенціал країни

7.2. Чисельність населення країни = 45 млн. осіб, з них економічно активного населення – 70%. Кількість офіційно зареєстрованих безробітних в країні – 850 тисяч осіб. Рівень безробіття (визначений за методологією МОП) – 15%. Скільки безробітних (за методологією МОП) в країні?

- 1) 6,8 млн. осіб
- 2) 4,6 млн. осіб
- 3) 4,7 млн. осіб
- 4) Всі відповіді не вірні

7.3. Сума природжених здібностей, загальної і спеціальної освіти, придбаного професійного досвіду знань, творчого потенціалу, морально-психологічного і фізичного здоров'я, що забезпечують можливість приносити дохід, – це:

- 1) Здібність до праці
- 2) Людський капітал
- 3) Підприємницька здібність

7.4. Площа України складає:

- 1) 607,3 млн. га
- 2) 60,7 млн. га
- 3) 607, 3 тис. кв. км
- 4) Всі наведені відповіді не вірні

7.5. Основним районом розміщення запасів залізної руди в Україні є:

- 1) Криворізький
- 2) Донбас
- 3) Львівсько-Волинський

7.6. Родовища кам'яного вугілля в Україні розташовані у:

- 1) Львівській області
- 2) Вінницькій області
- 3) Одеській області

7.7. До складу природно-ресурсного потенціалу не входять:

- 1) Інформаційні ресурси
- 2) Мінеральні ресурси
- 3) Земельні ресурси
- 4) Рекреаційні ресурси

7.8. Рівень сільськогосподарського освоєння території України складає:

- 1) Біля 70 %
- 2) Біля 40 %
- 3) Біля 50 %

7.9. Родовища сірки в Україні розташовані в:

- 1) Львівській області
- 2) Черкаській області
- 3) Полтавській області

7.10. Виробництво алюмінію в Україні зосереджено в:

- 1) Запоріжжі
- 2) Полтаві
- 3) Тернополі

Завдання

Завдання 7.1. Територія країни складає 70 млн. га, населення – 60 млн. осіб.

Площа сільськогосподарських угідь – 50 млн. га.

Визначте рівень сільськогосподарського освоєння території та середню забезпеченість країни сільськогосподарськими угіддями.

Завдання 7.2. Населення країни складає 49 млн. осіб. За рік народилося 630 тис. осіб, а померло – 420 тис. осіб. Розрахуйте коефіцієнт природного приросту.

ТЕМА 8. ГОСПОДАРСЬКИЙ КОМПЛЕКС УКРАЇНИ, РЕГІОНАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ ЙОГО РОЗВИТКУ І РОЗМІЩЕННЯ

ІНФОРМАТИВНА ЧАСТИНА

План, за яким доцільно вивчати тему:

1. Сутність господарського комплексу та його структура
2. Особливості розвитку та регіонального розміщення основних галузей промисловості України
3. Розвиток та розміщення агропромислового комплексу України
4. Транспортний комплекс, фактори, що впливають на його розвиток та регіональне розміщення

Сутність господарського комплексу та його структура. Система виробництва, обміну, розподілу і споживання, що склалася в межах країни, формує її *господарський комплекс*. Його об'єднують в єдине ціле транспортна система, система розселення, управління і зв'язку. Традиційно господарський комплекс розглядають, як систему галузей господарювання. *Галузь* – це сукупність підприємств та організацій, об'єднаних спільністю функцій, які вони виконують у системі суспільного поділу праці. Галузі мають різні функції і за цією ознакою поділяються на основні (профілюючі) та обслуговуючі.

До *основних галузей* відносяться районоутворюючі галузі спеціалізації, які мають високу питому вагу у виробництві регіону та найбільший економічний ефект. Ці галузі є визначальними у функціональній характеристиці регіону.

Обслуговуючі галузі забезпечують потреби основних галузей та населення регіонів в електроенергії, теплі, воді, будівельних матеріалах, перевезеннях, послугах зв'язку, торгівлі, фінансах, науці, культурі, житлово-комунальному обслуговуванні тощо.

До 2001 року класифікація галузей в економіці України проводилась на підставі Загального Класифікатора «Галузі народного господарства України» (ЗКГНГ). У 2001 році з метою забезпечення методологічної та термінологічної основи співставлення національної статистики зі статистикою світового співтовариства введено Класифікацію видів економічної діяльності (КВЕД).

Дві головні галузі господарського комплексу України – промисловість та сільське господарство.

Міжгалузевий комплекс (МК) – це система економічно взаємопов'язаних галузей виробничої або невиробничої сфер. Він формується внаслідок кооперації та інтеграції підприємств та галузей.

Особливості розвитку та регіонального розміщення основних галузей промисловості України. На розміщення кожної галузі промисловості впливає комплекс факторів, кожна галузь має певні особливості в своєму розвитку.

Так, *підприємства нафтопереробної галузі* – нафтопереробні заводи

(НПЗ) розташовані, як правило, в районах споживання нафтопродуктів, тому що перевезення нафти значно дешевше, ніж перевезення досить великого асортименту вироблених нафтопродуктів. В Україні функціонують шість НПЗ: Лисичанський (Луганська обл.), Кременчуцький (Полтавська обл.), Херсонський, Одеський, Дрогобичський (Львівська обл.), Надвірнянський (Івано-Франківська обл.).

Важливою складовою паливно-енергетичного комплексу є *електроенергетика*. В Україні є чотири види електростанцій, які розрізняють за використовуваним ресурсом, – теплові, гідралічні, атомні, електростанції, що використовують нетрадиційні джерела енергії.

Чорна металургія. Форми організації виробництва в чорній металургії: гірничозбагачувальні комбінати; металургійні комбінати повного циклу; доменні заводи; заводи феросплавів; передільні заводи. На розміщення металургійного виробництва основний вплив здійснює його висока матеріалоемність.

Кольорова металургія. Особливості цієї галузі – комплексне багатоцільове використання сировини. При цьому сумарна вартість супутніх металів іноді перевершує вартість основного компонента. Іншою особливістю кольорової металургії є використання руд із низьким вмістом металу. Крім того, для виробництва кольорових металів потрібна велика кількість палива й енергії. Це обумовлює відносно високу вартість кольорових металів (на порядок вище чорних) і менший обсяг застосування.

Машинобудування. В залежності від дії факторів розміщення машинобудування можна розділити на такі групи:

- галузі, які характеризуються високою металомісткістю, малою працевісткістю продукції, що випускається невеликими серіями або окремими екземплярами (підйомно-транспортне, металургійне машинобудування). Ці підприємства доцільно розташовувати в районах металургійних баз;

- галузі, які характеризуються середньою металомісткістю, невисокою працевісткістю і низькою транспортабельністю готової продукції за невеликих обсягів її випуску (виробництво обладнання для нафтової й хімічної промисловості, будівельних, шляхових і сільськогосподарських машин). Такі підприємства розміщуються, як правило, у районах споживання продукції;

- галузі, які випускають масову продукцію з високою працевісткістю й фондомісткістю (автомобіле- й тракторобудування). Такі підприємства розміщуються у центрах машинобудівної промисловості з наявністю кваліфікованих кадрів;

- галузі точного машинобудування, котрим властиві дуже висока працевісткість, мала металомісткість, підвищена фондомісткість (радіотехнічна та електронна промисловість, приладобудування). Розміщуються у районах високої технічної культури, що мають висококваліфіковані кадри.

Хімічна та нафтохімічна промисловість. Ці галузі мають низку особливостей: використовують надзвичайно широку сировинну базу (корисні копалини, деревину, воду, повітря, відходи виробництва); мають здатність до комбінування; створюють нові речовини, яких немає в природі.

Розвиток та розміщення агропромислового комплексу України. На території України в залежності від природних, економічних та історичних умов виділяють три основні зони спеціалізації сільського господарства: Полісся, Лісостеп, Степ, а також гірські і передгірські райони Карпат і Криму.

Поліська сільськогосподарська зона охоплює Волинську, Рівненську, більшу частину Житомирської, північні райони Київської, Чернігівської і Сумської областей, невелику частину Львівської області. Це зона молочно-м'ясного скотарства, свинарства, льонарства, картоплярства і зернового господарства. Із зернових культур найбільш поширені озиме жито і гречка, а також овес, пшениця..

Лісостенова сільськогосподарська зона займає частину Львівської і Чернівецької областей, східну частину Івано-Франківської області, Тернопільську, Хмельницьку, Вінницьку області, північну частину Кіровоградської області, частину Київської, Черкаську, Полтавську Харківську області, частину Чернігівської і Сумської областей. Це буряково-зернова зона з м'ясо-молочним скотарством і свинарством. Основною зерновою культурою є озима пшениця, висівають також кукурудзу, ячмінь, гречку, просо. З технічних культур основною є цукровий буряк, вирощують також соняшник, коноплі. Поширені овочі і картопля. Розвинене садівництво, бджільництво.

Степова сільськогосподарська зона охоплює всі південні області, або майже 40% території України. Це зона зернових і олійних культур із розвиненим овочівництвом, баштанництвом, виноградарством, молочно-м'ясним скотарством, свинарством і вівчарством. Степова зона – головний виробник товарного зерна країни. Основними зерновими культурами є озима пшениця і кукурудза; вирощують також ячмінь і просо. Головна технічна культура – соняшник, у північній частині вирощують також цукровий буряк, а в південній – коноплі. Велике значення має тут садівництво.

Передгірські та гірські райони Українських Карпат охоплюють частину Львівської, Івано-Франківської, Чернівецької областей та Закарпатську область. У гірських районах головна спеціалізація тваринництва – розведення великої рогатої худоби (ВРХ) і вівчарство, а в землеробстві – невеликі посіви зернових (жита, вівса, ячменю) і технічних (льону-довгунця) культур, картоплі і трав. У передгірських районах висівають жито, пшеницю, кукурудзу, картоплю, льон-довгунець, трави, а в тваринництві переважає розведення ВРХ. У Закарпатті розвивається багатогалузеве сільське господарство: висівають озиму пшеницю, кукурудзу, тютюн; поширене садівництво і виноградарство; розвивається продуктивне тваринництво.

Передгірські і гірські райони Криму. Сільське господарство спеціалізується на розвитку тваринництва, особливо вівчарства. В долинах і передгір'ях розвинене садівництво, виноградарство, овочівництво, тютюнництво; вирощують ефіроолійні культури, на південному узбережжі вирощують високоякісні сорти винограду, деякі субтропічні культури.

Галузі первинної переробки сільськогосподарської сировини (м'ясна, молочна, цукрова, борошномельно-круп'яна, консервна, олійна, крохмале-патокова).

Найважливішими чинниками розміщення галузей харчової промисловості є чисельність і щільність населення, сировинна база, форми організації виробництва, транспорт. Об'єктивними чинниками є природні умови і науково-технічний прогрес. В залежності від дії основних чинників галузі первинної переробки сільськогосподарської сировини поділяють на такі групи:

- орієнтуються на джерела сировини: цукрова, консервна, крохмале-патокова, маслоробна, олійна;
- тяжіють до місць споживання готової продукції: молочна, кондитерська, лікєро-горілчана;
- одночасно орієнтуються і на сировину, і на споживача: м'ясна, борошномельно-круп'яна.

Транспортний комплекс, фактори, що впливають на його розвиток та регіональне розміщення. На розміщення транспорту впливають наступні *основні чинники*:

- наявність вантажів і пасажирів для перевезення;
- природні умови;
- історичні причини (немає рації будувати нову, більш раціональну мережу, якщо уже вкладені значні засоби в неї в попередні періоди);
- витрати на створення транспортної мережі та її експлуатацію.

Залізничний транспорт. Особливість залізничного транспорту – всепогодність, масовість перевезень, високі капітальні витрати. Будівництво залізниць в Україні почалося в 60-х роках ХІХ ст. Перша залізниця збудована в 1861 р. (Львів-Перемишль), друга (Одеса – Балта) – у 1865 р.

Морський транспорт має наступні особливості: залежність від природних умов (наявність портів і гаваней, замерзання морів), відсутність витрат на створення шляхів, масовість.

Річковий транспорт дуже залежить від природних умов: (наявність судноплавних рік, сезонність навігації), утруднений перехід річкових суден з одного басейну в інший (або треба будувати канали, або йти морем, або перевантажувати вантажі на інші види транспорту). Собівартість досить низька.

Автомобільний транспорт зручний під час перевезення вантажів на короткі відстані. Особливістю автотранспорту є висока мобільність (можливість доставки вантажу від постачальника до споживача без перевантаження). Однак собівартість автоперевезень у декілька разів вища, ніж у залізничного транспорту.

Трубопровідний транспорт – це найбільш економічний спосіб транспортування рідкого палива, пального і технологічного газу, різних хімічних продуктів. Його особливості: незалежність від природних умов, високі капітальні витрати, низька собівартість.

Повітряний транспорт. Особливості повітряного транспорту – висока залежність від погодних умов, необхідність створення складної інфраструктури керування польотами, дуже висока собівартість, висока швидкість (однак останнє реалізується лише на великих відстанях).

ПРАКТИЧНІ ЗАВДАННЯ

Тести для самоперевірки знань

8.1. Основним недоліком гідроелектростанцій є:

- 1) Велика кількість зайнятих земельних масивів
- 2) Шкідливі викиди в атмосферу
- 3) Велика потреба в робочій силі
- 4) Всі попередні відповіді невірні.

8.2. Розміщення цукрової промисловості обумовлюється таким головним чинником:

- 1) Наявністю трудових ресурсів
- 2) Основними районами вирощування цукрових буряків
- 3) Наявністю палива
- 4) Всі попередні відповіді невірні

8.3. Великовантажні автомобілі в Україні виробляються в:

- 1) Кременчуці
- 2) Ужгороді
- 3) Житомирі

8.4. Виробництво алюмінію в Україні зосереджено в:

- 1) Запоріжжі
- 2) Полтаві
- 3) Тернополі

8.5. Підприємства по виробництву паперу із вторинної сировини розміщують поблизу:

- 1) Великих міст
- 2) Лісових масивів
- 3) Паливно-енергетичної бази

8.6. Основним недоліком теплових електростанцій є:

- 1) Шкідливий вплив на екологію
- 2) Залежність роботи від погодних умов
- 3) Велика потреба в робочій силі

8.7. Сировина для виробництва алюмінію (глинозем) виробляється в:

- 1) Черкасах
- 2) Полтаві
- 3) Миколаєві
- 4) Всі попередні відповіді вірні

8.8. Найважливішим центром тракторобудування в Україні є:

- 1) Харків
- 2) Конотоп
- 3) Черкаси

8.9. Фосфорні добрива в Україні виробляються в:

- 1) Одесі
- 2) Києві
- 3) Ужгороді

8.10. Родовища кам'яного вугілля в Україні розташовані у:

- 1) Львівській області
- 2) Вінницькій області
- 3) Одеській області

Завдання

Завдання 8.1. Визначте, скільки вагонів (вантажопідйомністю по 63 т) вантажів щоденно споживає металургійний комбінат потужність 5 млн. т прокату на рік, якщо витрати сировини та матеріалів на 1 т готового прокату складають:

залізорудний концентрат	1,4 т
металобрухт	0,2 т
вугілля	1,2 т
флюси	0,2 т
інші вантажі	0,1 т

Завдання 8.2. Розрахуйте, які витрати повинні бути понесені (в розрахунку на 1 м³ деревини на пні) на вирощування лісу за наступними даними:

Вартість насінневого матеріалу, грн. на 1 га лісопосадок	100
Вартість робіт щодо лісопосадки лісу, грн. на 1 га	300
Щорічні витрати на догляд за лісонасадженнями, грн. на 1 га	20
Строк досягнення технічної стиглості, років	90
Вартість деревини та іншою продукції, отриманої при догляді за лісом, грн. за рік	5
Вихід деревини при основній рубці, м ³ з 1 га	350

ТЕМА 9. НАЦІОНАЛЬНА ЕКОНОМІКА ТА ЕКОНОМІЧНА БЕЗПЕКА

ІНФОРМАТИВНА ЧАСТИНА

План, за яким доцільно вивчати тему:

1. Сутність та складові економічної безпеки національної економіки
2. Визначення рівня економічної безпеки
3. Механізм забезпечення економічної безпеки національної економіки

Сутність та складові економічної безпеки національної економіки. В цілому, *безпека* – це якісна характеристика об'єкта (системи), здатність об'єкта до існування і розвитку та його захищеність від внутрішніх та зовнішніх загроз.

Економічна безпека – це спроможність національної економіки забезпечити свій вільний і незалежний розвиток, а також здатність держави до захисту національних економічних інтересів від зовнішніх і внутрішніх загроз. Економічна безпека описує такий стан національної економіки, за якого забезпечується захист національних інтересів, стійкість до внутрішніх та зовнішніх загроз, здатність до розвитку та захищеність життєво важливих інтересів людей, суспільства, держави.

Життєво важливі інтереси – це сукупність потреб, які забезпечують існування і прогресивний розвиток особистості, суспільства та держави.

Відповідно до Наказу Міністерства економічного розвитку України № 1277 від 29.10.2013 року «Про затвердження Методичних рекомендацій щодо розрахунку рівня економічної безпеки України», розрізняють наступні складові економічної безпеки: макроекономічну, фінансову, зовнішньоекономічну, інвестиційну, науково-технологічну, енергетичну, виробничу, демографічну, соціальну, продовольчу безпеки.

Макроекономічна безпека – це стан економіки, за якого досягається збалансованість макроекономічних відтворювальних пропорцій.

Фінансова безпека – це такий стан бюджетної, грошово-кредитної, банківської, валютної системи та фінансових ринків, який характеризується збалансованістю, стійкістю до внутрішніх і зовнішніх негативних загроз, здатністю забезпечити ефективне функціонування національної економічної системи та економічне зростання. Фінансова безпека, у свою чергу, містить такі складові: *бюджетну безпеку, валютну безпеку, грошово-кредитну, боргову, безпеку страхового ринку, безпеку фондового ринку.*

Інвестиційна безпека – це такий рівень національних та іноземних інвестицій (за умови оптимального їх співвідношення), який здатен забезпечити довгострокову позитивну економічну динаміку при належному рівні фінансування науково-технічної сфери, створення інноваційної інфраструктури та адекватних інноваційних механізмів.

Науково-технологічна безпека – це такий стан науково-технологічного та виробничого потенціалу національної економіки, який дає змогу забезпечити належне її функціонування, достатнє для досягнення та підтримки

конкурентоздатності вітчизняної продукції, а також гарантування державної незалежності за рахунок власних інтелектуальних і технологічних ресурсів.

Енергетична безпека – це такий стан економіки, який забезпечує захищеність національних інтересів у енергетичній сфері від наявних і потенційних загроз внутрішнього та зовнішнього характеру, дає змогу задовольняти реальні потреби в паливно-енергетичних ресурсах для забезпечення життєдіяльності населення та надійного функціонування національної економіки.

Соціальна безпека – це такий стан розвитку національної економіки, за якого держава здатна забезпечити гідний і якісний рівень життя населення незалежно від впливу внутрішніх та зовнішніх загроз.

Демографічна безпека – це такий стан захищеності національної економіки, суспільства та ринку праці від демографічних загроз, за якого забезпечується розвиток України з урахуванням сукупності збалансованих демографічних інтересів держави, суспільства й особистості відповідно до конституційних прав громадян України.

Продовольча безпека – це такий рівень продовольчого забезпечення населення, який гарантує соціально-економічну та політичну стабільність в суспільстві, стійкий та якісний розвиток нації, сім'ї, особи, а також сталий економічний розвиток держави.

Виробнича безпека – це такий рівень розвитку промислового комплексу країни, що здатний забезпечити зростання економіки та її розширене відтворення.

Визначення рівня економічної безпеки. «Методичні рекомендації щодо розрахунку рівня економічної безпеки» розроблені з метою визначення рівня економічної безпеки України як однієї з основних складових національної безпеки держави і визначають перелік основних індикаторів стану економічної безпеки України, їхні порогові значення, а також алгоритм розрахунку інтегрального індексу економічної безпеки.

Сама методика містить такі етапи конструювання інтегральної оцінки економічної безпеки:

- формування множини індикаторів;
- визначення характеристичних (оптимальних, порогових та граничних) значень індикаторів;
- нормалізація індикаторів;
- визначення вагових коефіцієнтів;
- розрахунок інтегрального індекса.

Інтегральний індекс економічної безпеки складається із 9 середньозважених субіндексів (складових економічної безпеки). Розрахунок інтегральних індексів у розрізі зазначених субіндексів (складових економічної безпеки) здійснюється на основі оцінки понад 130 окремих індикаторів, які базуються як на статистичних даних, так і даних, отриманих шляхом опитування респондентів.

Для кожного індикатора складових стану економічної безпеки України

розроблені характеристичні значення, які визначають рівень економічної безпеки. Діапазон характеристичних значень кожного показника (індикатора) вимірюється від 0 до 1 (або від 0 до 100 відсотків) та ділиться на п'ять інтервалів:

- 1) оптимальний рівень – задовільний рівень;
- 2) задовільний рівень – незадовільний рівень;
- 3) незадовільний рівень – небезпечний рівень;
- 4) небезпечний рівень – критичний рівень;
- 5) критичний рівень – абсолютно небезпечний рівень.

Наведемо приклади індикаторів економічної безпеки:

Індикатори макроекономічної безпеки України (12), основні з них:

- рівень безробіття за методологією МОП, %;
- рівень «тінізації» економіки, % ВВП;
- сальдо поточного рахунку платіжного балансу України, відсотків ВВП;
- індекс споживчих цін (до грудня попереднього року);
- схильність населення до заощаджень, відсотків.

Індикатори бюджетної безпеки (4):

- відношення дефіциту/профіциту державного бюджету до ВВП, відсотків;
- дефіцит/профіцит бюджетних та позабюджетних фондів сектору загальнодержавного управління, відсотків до ВВП;
- рівень перерозподілу ВВП через зведений бюджет, відсотків;
- відношення обсягу сукупних платежів з обслуговування та погашення державного боргу до доходів державного бюджету, відсотків.

Індикатори валютної безпеки (6), основні з них:

- частка кредитів в іноземній валюті в загальному обсязі наданих кредитів, відсотків;
- сальдо купівлі-продажу населенням іноземної валюти, млрд. доларів США;
- рівень доларизації грошової маси, відсотків.

Індикатори боргової безпеки (5), основні з них:

- відношення обсягу державного та гарантованого державою боргу до ВВП, відсотків;
- відношення обсягу валового зовнішнього боргу до ВВП, відсотків.

Індикатори банківської безпеки (7), основні з них:

- частка простроченої заборгованості за кредитами в загальному обсязі кредитів, наданих банками резидентам України, відсотків;
- співвідношення банківських кредитів та депозитів в іноземній валюті, відсотків;
- частка іноземного капіталу у статутному капіталі банків, відсотків.

Механізм забезпечення економічної безпеки національної економіки.

Державна діяльність із забезпечення економічної безпеки країни передбачає наступні заходи:

- створення інформаційної бази для об'єктивного і всебічного

моніторингу економіки й суспільства та його проведення з метою виявлення і прогнозування внутрішніх і зовнішніх загроз життєво важливим інтересам об'єктів економічної безпеки;

- розробка комплексу оперативних і довготривалих заходів щодо попередження і нейтралізації внутрішніх і зовнішніх загроз;

- організація роботи із реалізації комплексу державних заходів щодо забезпечення економічної безпеки.

Основні суб'єкти системи забезпечення економічної безпеки:

Верховна Рада України: створює правові заходи функціонування системи національної економічної безпеки; визначає бюджетні асигнування на фінансування державних органів, загальнодержавних програм, заходів, спрямованих на забезпечення економічної безпеки; ратифікує міжнародні договори та угоди, що стосуються сфери національної та міжнародної економічної безпеки.

Президент України: виступає гарантом забезпечення економічної безпеки України; визначає цілі економічної безпеки і стратегію на ближчу і далеку перспективи; видає укази та розпорядження, спрямовані на захист національних економічних інтересів та здійснення системи заходів із забезпечення економічної безпеки держави; веде переговори та укладає міжнародні договори України у сфері економічної безпеки.

Рада національної безпеки і оборони України: забезпечує здійснення єдиної державної політики у сфері економічної безпеки; координує і контролює діяльність органів виконавчої влади у сфері економічної безпеки; розробляє стратегію економічної безпеки і організовує підготовку відповідних державних програм; розробляє пропозиції Президенту України щодо вдосконалення системи національної економічної безпеки.

Кабінет Міністрів України, міністерства та відомства: розробляють і виконують в межах своїх повноважень державні програми, спрямовані на забезпечення економічної безпеки та захист національних економічних інтересів; здійснюють аналіз загроз економічній безпеці, розробляють та вживають заходи щодо локалізації та нейтралізації цих загроз.

Конституційний суд України, суди загальної юрисдикції – здійснюють правосуддя щодо забезпечення економічної безпеки особи, суспільства, держави.

Органи прокуратури: здійснюють нагляд за дотриманням Конституції України та чинного законодавства органами, які забезпечують економічну безпеку.

Органи місцевої державної влади, місцевого самоврядування, підприємства, організації: забезпечують виконання державних програм, спрямованих на забезпечення економічної безпеки;

Громадяни та об'єднання громадян: привертають увагу суспільства та державних органів до небезпечних явищ і процесів у сфері економічної безпеки; захищають власні права щодо реалізації особистих економічних інтересів засобами, які передбачені чинним законодавством.

ПРАКТИЧНІ ЗАВДАННЯ

Тести для самоперевірки знань

9.1. Стан економіки, за якого, незалежно від кон'юнктури світових ринків, гарантується стабільне забезпечення населення продовольством у кількості, що відповідає вимогам науково обґрунтованих медичних норм – це:

- 1) Національна безпека
- 2) Економічна безпека
- 3) Продовольча безпека

9.2. Коефіцієнт природного приросту – це індикатор

- 1) Демографічної безпеки
- 2) Макроекономічної безпеки
- 3) Бюджетної безпеки
- 4) Всі відповіді не вірні

9.3. Частка іноземного банківського капіталу в загальному обсязі банківського капіталу – це індикатор

- 1) Боргової безпеки
- 2) Банківської безпеки
- 3) Демографічної безпеки
- 4) Макроекономічної безпеки

9.4. Захищеність життєво важливих інтересів людини і громадянина, суспільства і держави, за якої забезпечується сталий розвиток суспільства, своєчасне виявлення, запобігання і нейтралізація реальних та потенційних загроз національним інтересам, - це:

- 1) Національна безпека
- 2) Продовольча безпека
- 3) Демографічна безпека

9.5. Прожитковий мінімум - це:

1) Вартісна величина набору продуктів харчування, достатнього для забезпечення нормального функціонування організму людини, збереження здоров'я

- 2) Соціально прийнятний рівень споживання продуктів харчування
- 3) Офіційно затверджений рівень мінімальної заробітної плати

9.6. Рівень безробіття визначається як відношення

- 1) Кількості безробітних до кількості економічно активного населення
- 2) Кількості безробітних до кількості всього населення
- 3) Кількості безробітних до кількості дорослого населення

9.7. Населення країни складає 50 млн осіб. За рік народилося 800 тис. осіб, а померло - 950 тис. осіб. Коефіцієнт природного приросту дорівнює:

- 1) (-3) проміле
- 2) 4 проміле
- 3) 3 проміле

9.8. Основними рівнями забезпечення економічної безпеки є:

- 1) національний і міжнародний
- 2) локальний і державний
- 3) індивідуальний і державний
- 4) регіональний і міжнародний

9.9. Індикатори економічної безпеки – це:

- 1) явні чи потенційні дії, що ускладнюють або унеможливають реалізацію національних економічних інтересів
- 2) позитивні чинники економічної безпеки держави, які найбільш повно характеризують явища і тенденції в економічній сфері
- 3) показники економічної небезпеки держави
- 4) показники розвитку економіки країни, які найбільш повно характеризують явища і тенденції в економічній сфері

9.10. Економічна незалежність – це:

- 1) міцність і надійність усіх елементів економічної системи, захист усіх форм власності, створення гарантій для ефективного підприємницької діяльності, стримування дестабілізуючих факторів
- 2) можливість здійснення державного контролю над національними ресурсами, здатність використовувати національні конкурентні переваги для забезпечення рівноправної участі держави у міжнародній торгівлі та кооперативних зв'язках
- 3) спроможність самостійно реалізовувати і захищати національні економічні інтереси, здійснювати постійну модернізацію виробництва
- 4) спроможність здійснювати ефективну інвестиційну та інноваційну політику, розвивати інтелектуальний і трудовий потенціал країни

Завдання

Завдання 9.1. Одним із індикаторів бюджетної безпеки країни є «Відношення дефіциту/профіциту державного бюджету до ВВП, %». Пакт стабільності і зростання ЄС забороняє державам Єврозони перевищувати дефіцит держбюджету в 3% ВВП. У березні 2020 р. Рада ЄС з економіки та фінансів в цілях боротьби з коронавірусом тимчасово призупинила дію базового документа Єврозони.

За наведеними в таблиці даними визначте цей індикатор для України за 2019-2020 роки та порівняйте його значення з нормативом ЄС.

Показники	2019 р.	2020 р.	Зміни (2020-2019), +, -
Доходи державного бюджету України, млрд. грн.	998,3	1076,0	
Видатки державного бюджету України, млрд. грн.	1072,9	1099,2	
ВВП України, млрд. грн.	3974,6	4194,1	

Завдання 9.2. Виберіть з переліку індикатори макроекономічної безпеки

Макроекономічна безпека	Індикатори
	Розмір економіки України, відсотків до світового ВВП
	Рівень тривалого безробіття, відсотків до загальної чисельності безробітних
	Індекс споживчих цін (до грудня попереднього року
	Частка імпорту у внутрішньому споживанні країни, відсотків
	Відношення наявного доходу населення до ВВП, відсотків
	Відкритість економіки, відсотків

ТЕМА 10. ПОЛІТИКА ЕКОНОМІЧНОГО ЗРОСТАННЯ В НАЦІОНАЛЬНІЙ ЕКОНОМІЦІ

ІНФОРМАТИВНА ЧАСТИНА

План, за яким доцільно вивчати тему:

1. Сутність економічного розвитку та основні показники його рівня
2. Економічне зростання та його типи
3. Фактори економічного зростання
4. Концепція сталого розвитку

Сутність економічного розвитку та основні показники його рівня. У найзагальнішому вигляді *розвиток* визначається як необоротна, спрямована, якісна, закономірна зміна об'єктів будь-якої природи. Розвиток – це рух, який призводить не лише до кількісних змін, а й породжує нову якість.

Економічний розвиток – це перехід від одного стану економіки до іншого, який характеризується зміною виробництва товарів та послуг.

Для оцінки рівня економічного розвитку використовують систему показників, яка включає:

- валовий внутрішній продукт на 1 особу населення;
- виробництво основних видів продукції на душу населення;
- рівень та якість життя населення.

Інтегральним показником економічного розвитку є *індекс людського розвитку (ІЛР)* (до 2013 року – Індекс розвитку людського потенціалу). Цей показник розраховується щорічно для міждержавного порівняння і вимірювання рівня життя, грамотності, освіченості і довголіття, як основних характеристик людського потенціалу досліджуваної території. Був розроблений у 1990 році.

Економічне зростання та його типи. Однією із форм розвитку є *економічне зростання*. Дослідження проблеми економічного зростання почалося ще у 18-19 століттях (Сей, Тюнен), а в кінці 30-х років 20 ст. вивчення цієї проблеми виділилось в окремий напрямок. Основоположниками теорії зростання вважаються американський економіст Е.Домар і англієць Р.Харрод.

На сьогодні не існує єдиного тлумачення категорії економічного зростання. Суть економічного зростання визначається по-різному. Декілька визначень поняття «економічне зростання»:

- це реальний приріст обсягу ВВП в результаті збільшення кількості факторів виробництва чи вдосконалення техніки і технології;
- це збільшення реального обсягу ВВП на 1 особу населення;
- це збільшення виробництва реального ВВП в умовах повної зайнятості та стабільного рівня цін;

Отже, переважає думка, що *економічне зростання* – це такий економічний розвиток, коли протягом певного періоду кількісно і якісно

зростає суспільне виробництво.

Значення економічного зростання для країни проявляється у збільшених можливостях вирішення національних проблем, зокрема: зростання реального продукту; розв'язання соціально-економічних проблем; підвищення життєвого рівня населення; задоволення нових потреб суспільства; зміцнення зовнішньоекономічних позицій держави.

Два типи економічного зростання:

Екстенсивний тип – збільшення виробництва ВВП через збільшення кількості використовуваних економічних ресурсів.

Інтенсивний тип – збільшення виробництва ВВП через підвищення ефективності використовуваних ресурсів, зокрема підвищення продуктивності праці.

Основні показники економічного зростання:

1. *Темп зростання ВВП* – визначається як відношення ВВП у поточному періоді до його значення у базовому періоді.

2. *Темп приросту ВВП* – це відношення абсолютного приросту ВВП до його початкового значення, показує процентну зміну ВВП, або від темпу зростання віднімається 100 %

3. *Темп приросту ВВП на 1 особу населення* — розраховується як відношення абсолютного приросту ВВП у розрахунку на 1 особу населення до початкового значення цього показника:

Темпи економічного зростання найчастіше виступають основним критерієм економічного розвитку. Тільки безперервне економічне зростання дає можливість країні зайняти передові позиції в світі.

Темпи світового економічного зростання за останні 100 років за показником реального ВВП становили в середньому 3,2%, що призводило до подвоєння національного багатства за кожні 22 роки. Темпи зростання у розрахунку на душу населення становили 1,6%, що забезпечувало подвоєння цього показника кожні 39 років.

Економічне зростання у більшості країн світу складає декілька відсотків на рік. Так, за останні п'ять років темпи приросту реального ВВП у країнах Європейського Союзу становлять в середньому трохи більше 2%.

Відомо, що США знадобилося 47 років, щоб подвоїти ВВП на душу населення, Японії – 33, Індонезії – 17, Південній Кореї – 10 років. Щоб наблизитися до середньосвітового рівня за умови середнього темпу економічного зростання світової економіки в 1,6%, Україні необхідно протягом 30 років підтримувати 7% економічного зростання або подвоювати цей показник кожні 10 років.

Фактори економічного зростання. Фактори економічного зростання можна розділити на такі групи:

1) фактори пропозиції:

- природні – кількість і якість природних ресурсів;
- капітал – кількість і якість використовуваного капіталу;
- праця – кількість і якість трудових ресурсів;

- технологія – способи сполучення елементів виробництва;
- інновації – результат науково-технічного прогресу;
- інформація.

Серед цих факторів важливий – *підвищення продуктивності праці*.

2) *фактори попиту* (податковий тиск, ефективність кредитно-банківської системи, розширення експортних поставок, зростання споживчих, інвестиційних та державних витрат).

Вплив *фактора попиту* проявляється в певному рівні сукупних видатків споживачів. Попит формується доходами громадян, які використовуються для споживання, державними витратами, а також, попитом на капіталовкладення, що направляються на інвестиції. Запити споживачів є стимулом для розвитку підприємств та повнішого використання наявних ресурсів. Незавантаження виробничих потужностей сповільнює економічне зростання, оскільки спостерігається недовиробництво продукції. Забезпечення повного використання збільшених обсягів усіх ресурсів потребує підвищення загального рівня сукупного попиту та окремих його видів.

3) *фактори розподілу* (структурна політика – забезпечує оптимальний розподіл ресурсів; діюча система розподілу доходів).

Економічне зростання в значній мірі залежить від *факторів розподілу*, оскільки дії в цій сфері відображають елементи раціоналізму та справедливості відносин у суспільстві та в значній мірі впливають на трудову діяльність його членів. Ці фактори проявляють свій вплив як у сфері постачання, так і в сфері виробництва. В умовах недостатності ресурсів економічна політика має бути націлена на найекономніше їх використання з метою виробництва найважливіших для суспільства товарів і послуг.

Суспільний процес відтворення, як правило, відбувається на розширеній основі, коли частина доходів направляється на розширення загального випуску продукції. Для розширення цих можливостей необхідним стає такий розподіл зростаючих обсягів ресурсів та доходів, який би оптимізував кількість затрачених активів з кількістю корисної для суспільства продукції. Така розподільча діяльність стає чинником подальшого економічного зростання.

4) *інституційні фактори* – державна політика в різних сферах економіки та суспільного життя.

Інституційний чинник впливу на економічне зростання є чи не найвагомим. Адже від діючого порядку в країні, чинного законодавства, прийнятих процедур створення чи припинення діяльності підприємств, інших правил ведення бізнесу залежить і формується відповідна підприємницька атмосфера, дружня, байдуже чи агресивне зовнішнє середовище. Державні важелі впливу, як то податкова, кредитна, бюджетна, валютна та інші складові економічної політики, або стимулюють та сприяють економічному зростанню, або навпаки – створюють перешкоди та стримують його. Особливо негативний вплив для розвитку економіки мають такі явища, як корупція, хабарництво і здирництво, які погіршують умови для підприємницької та інвестиційної діяльності.

Концепція сталого розвитку. Ідея сталого розвитку виникла з метою подолання труднощів, які почалися в 70-80-х років ХХ ст. поряд із нарощуванням матеріального виробництва, а саме:

- обмеженістю природних ресурсів;
- несприятливою демографічною ситуацією;
- катастрофічно швидким руйнуванням природного довкілля;
- зростаючою загрозою здоров'ю та життю самої людини.

Концепція сталого розвитку базується на правах людини та народів щодо отримання рівності на розвиток. Ця ідея була підтримана Генеральною Асамблеєю ООН в 1979 році. Пізніше всі учасники ООН зобов'язувалися створювати разом та індивідуально необхідні умови для реалізації права на розвиток. Право на розвиток є результатом забезпечення всіх прав людини.

Філософія сталого розвитку полягає в поступовому нарощуванні національних потенціалів країн світу для підвищення якості життя у всіх сферах життєдіяльності населення без нанесення шкоди природі і прийдешнім поколінням.

Сталий розвиток – це модель бажаного розвитку суспільства, що базується на оптимізації всіх видів діяльності людства та умов природного середовища.

Сталий розвиток має три виміри – економічне зростання, соціальний прогрес та охорону навколишнього середовища.

Економічний вимір сталого розвитку передбачає, по-перше, зростання благополуччя членів суспільства, по-друге, ліквідацію бідності шляхом ефективного використання ресурсів, по-третє, збалансоване зростання країн з різними рівнями розвитку. Причому наголос робиться на другій частині завдання, чим підкреслюються гуманність цілей розвитку. Економічна складова характеризує економічні відносини, їх ефективність та рівень.

Соціальний вимір передбачає забезпечення в кожній країні людських прав та свобод, плюралізму, демократії, побудови громадянського суспільства, створення можливостей та доступу до основних освітніх, медичних, культурних послуг тощо. Соціальна складова характеризує соціальні відносини членів суспільства, держави та громадянина, можливості та рівень розвитку особистості.

Екологічний вимір передбачає захист навколишнього природного середовища, екосистеми, збереження флори та фауни, раціональне використання всіх мінеральних, біологічних, екологічних та інших видів ресурсів. Екологічна складова характеризує взаємовідносини людини та природи, систем господарювання та екобіологічних систем, їх відповідність один одному, перспективність та гармонійність подальшого розвитку.

ПРАКТИЧНІ ЗАВДАННЯ

Тести для самоперевірки знань

10.1. Якою має бути податкова політика, що впливатиме на економічне зростання:

- 1) Відповідність податкової системи потребам державного і регіонального бюджетів
- 2) Звуження податкової бази і підвищення податкових ставок
- 3) Незмінність податкової системи
- 4) Розширення податкової бази і зниження податкових ставок

10.2. Інтенсивний тип економічного зростання:

- 1) Збільшення виробництва ВВП через підвищення ефективності використовуваних ресурсів, зокрема підвищення продуктивності праці
- 2) Збільшення виробництва ВВП через збільшення кількості використовуваних економічних ресурсів
- 3) Зменшення виробництва ВВП

10.3. Фактори економічного зростання поділяються на групи: фактори пропозиції, фактори попиту, фактори розподілу. Виберіть із перелічених фактор, що відноситься до групи факторів пропозиції:

- 1) Податковий тиск
- 2) Обсяг природних ресурсів
- 3) Діюча система розподілу доходів

10.4. Економічне зростання вимірюється:

- 1) Приростом реального ВВП на 1 особу населення
- 2) Приростом грошової маси
- 3) Зниженням загального рівня цін

10.5. Джерелом інтенсивного економічного зростання може стати:

- 1) Підвищення продуктивності праці у зв'язку із використанням нових технологій
- 2) Розширення посівних площ у сільському господарстві
- 3) Відкриття нових родовищ корисних копалин

10.6. Економічне зростання - це:

- 1) Збільшення виробництва реального ВВП в умовах повної зайнятості та стабільного рівня цін
- 2) Приріст номінального ВВП
- 3) Еволюція економічної системи в цілому

10.7. Які заходи держави сприятимуть економічному зростанню?

- 1) Збільшення державних інвестиційних витрат
- 2) Збільшення дотацій збитковим секторам економіки
- 3) Збільшення державних позик

10.8. В якому році було сформульовано перше визначення сталого розвитку суспільства?

- 1) У 1987 році
- 2) У 1980 році
- 3) У 1992 році

10.9. Показником ефективного використання якого чинника економічного зростання є зменшення матеріаломісткості продукції?

- 1) Основні виробничі фонди
- 2) Природні ресурси
- 3) трудові ресурси

10.10. При якій стадії економічного зростання розширення обсягу виробництва починає випереджати збільшення кількості населення, що веде до підвищення рівня життя?

- 1) Шлях до зрілості
- 2) Стадія розбігу
- 3) Суспільство високого масового споживання

Завдання

Завдання 10.1. У 2019 р. ВВП країни становив 3500 млрд. гр. одиниць. У розрахунку на 1 особу населення він дорівнював 100 тис. гр. одиниць. Обчисліть обсяг ВВП на 1 особу населення у 2020 р., якщо ВВП в цьому році збільшився на 8%, а чисельність населення скоротилась на 5%.

Завдання 10.2. Встановіть відповідність між групами факторів економічного зростання

Групи факторів економічного зростання	Фактори економічного зростання
Фактори пропозиції	Розширення експортних поставок
Фактори попиту	Бюджетна політика держави
Інституційні фактори	Кількість і якість трудових ресурсів
	Діюча система розподілу доходів

ТЕМА 11. ІНТЕГРАЦІЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ У СВІТОВЕ ГОСПОДАРСТВО

ІНФОРМАТИВНА ЧАСТИНА

План, за яким доцільно вивчати тему:

1. Зовнішньоекономічна політика та її види. Платіжний баланс
2. Інтеграція національної економіки України у світове господарство
3. Розвиток транскордонного співробітництва в Україні

Зовнішньоекономічна політика та її види. Платіжний баланс. Діяльність держави, спрямована на регулювання економічних відносин з іншими країнами й на забезпечення ефективного використання зовнішнього фактора в національній економіці, являє собою зовнішньоекономічну політику держави.

У зовнішньоекономічній політиці відбувається постійна взаємодія двох процесів: протекціонізму й фритредерства (як двох видів зовнішньоекономічної політики).

Протекціонізм – це політика, що спрямована на захист національної економіки від іноземних товарів шляхом обмеження імпорту.

Інструменти протекціоністської політики поділяють на тарифні й нетарифні. Тарифні передбачають високі мита при імпорті готової продукції й більш низькі при експорті, нетарифні – безпосередньо спрямовані на обмеження експортно-імпоротної діяльності з метою захисту від конкурентів певних галузей національної економіки.

До нетарифних методів регулювання зовнішньої торгівлі відносять: квотування, ліцензування, державну монополію. *Квотування* – це встановлення певних квот (обсягів) на експорт або імпорт окремих товарів. *Ліцензування* – одержання підприємством дозволу на здійснення зовнішньоторговельних операцій товарами або послугами. *Державна монополія* – це виключне право державних органів на здійснення певних видів зовнішньоекономічної діяльності.

Фритредерство – це політика вільної торгівлі, політика лібералізації, що з'явилася наприкінці XVII століття як реакція на протекціонізм. Політику вільної торгівлі проводять країни з високоефективною національною економікою, що дозволяє підприємцям витримувати іноземну конкуренцію.

Найважливішим поняттям, що відображає поточне зовнішньоекономічне положення країни, є платіжний баланс. *Платіжний баланс* держави відображає певну рівновагу між всіма доходами, які країна одержує від іноземних держав, і всіх платежів, які вона здійснює іноземним державам. Платіжний баланс – це специфічний статистичний документ, в якому відображені усі результати зовнішньоекономічної діяльності країни.

В Україні *відповідальність за складання платіжного балансу* на законодавчому рівні покладено на Національний банк.

За формою складання платіжний баланс визначається як статистичний звіт, у якому в систематизованому вигляді наведені сумарні дані про зовнішньоекономічні операції резидентів даної країни з резидентами інших країн (нерезидентами) за певний період. Основні компоненти платіжного балансу групуються за двома рахунками:

- 1) рахунок поточних операцій;
- 2) рахунок операцій з капіталом і фінансових операцій.

Кожна операція в рахунках платіжного балансу фіксується подвійним записом. Кредит – відтік за межі країни цінностей, дебет – надходження цінностей. *Сальдо платіжного балансу* – це різниця між надходженнями і витратами країни, де експорт зараховується із знаком «+» (кредит), імпорт із знаком «-» (дебет). Активне сальдо (якщо у підсумку виходить додатня величина) – означає, що виробниче і невиробниче споживання країни, яке задовольняється, у тому числі і за рахунок імпорту, менше за вироблений національний продукт. Звідси – перевищення валютних надходжень від експорту над витратами валюти від імпорту.

Інтеграція національної економіки України у світове господарство.

Закономірним результатом розвитку міжнародної торгівлі й міжнародного руху факторів виробництва стала економічна інтеграція.

Економічна інтеграція – це процес економічної взаємодії країн, який приводить до зближення господарських механізмів, що набуває форми міждержавних угод й узгоджено регульований міждержавними органами.

Економічна інтеграція характеризується такими ознаками, які в сукупності відрізняють її від інших форм економічної взаємодії країн:

- 1) взаємопроникненням й переплетенням національних виробничих процесів, що приводять до зрощування відтворних процесів;
- 2) широким розвитком міжнародної спеціалізації й кооперації у виробництві, науці, техніці;
- 3) глибокими структурними змінами в економіці країн-учасниць;
- 4) необхідністю цілеспрямованого регулювання інтеграційного процесу, розробленні скоординованої економічної стратегії й політики;
- 5) регіональністю просторових масштабів інтеграції.

Переваги інтеграції для взаємодіючих сторін:

- забезпечення більш широкого доступу до всіх ресурсів: фінансових, трудових, матеріальних, новітніх технологій, що дозволяє виготовляти продукцію, розраховуючи на більш місткий ринок;
- економічне зближення країн у регіональних межах, що створює привілейовані умови для фірм країн-учасниць економічної інтеграції, захищаючи їх від конкуренції з боку фірм третіх країн;
- інтеграційна взаємодія, що дозволяє вирішувати найбільш гострі соціальні проблеми.

Найбільшого розвитку інтеграційні об'єднання різного типу набули в другій половині ХХ століття.

Інтеграція України у світову економіку передбачає пошук свого місця в

системі міжнародного й насамперед загальноєвропейського поділу праці.

До сприятливих факторів входження України у світове господарство можна віднести:

- геополітичне розташування між Західною Європою і Азією;
- наявність кваліфікованої й дешевої робочої сили, здатної до висококваліфікованої й наукоємної праці;
- багаті природні ресурси, сприятливі природно-кліматичні умови;
- потенційно великий ринок товарів і послуг;
- значний науково-технічний потенціал національної економіки України.

До несприятливих факторів входження України у світове господарство (або факторів, що гальмують процеси інтеграції України у світову економіку) відносять:

- певну відірваність від головних напрямів сучасного науково-технічного і економічного розвитку (з розпадом СРСР);
- слабку й нераціональну участь України в міжнародному розподілі праці;
- високу ресурсомісткість виробництва в умовах нестачі паливно-енергетичних ресурсів, тобто велику енергозалежність від інших країн;
- нераціональну структуру експорту й імпорту;
- неадаптованість вітчизняного законодавства до європейського й світового;
- залежність від міжнародних фінансових організацій (значний зовнішній борг країни);
- внутрішню політичну нестабільність.

На даному етапі переважають фактори, що гальмують інтеграційні процеси України у світове господарство.

Інтеграція України у світове господарство значною мірою залежить від ефективності функціонування механізму зовнішньоекономічної діяльності як сукупності правових, організаційно-управлінських і фінансово-економічних важелів, що забезпечують реалізацію міжнародної економічної політики України.

Основними формами міжнародного співробітництва України є:

- міжнародна виробнича й науково-технічна кооперація;
- залучення іноземних інвестицій і кредитів;
- розвиток міжнародних форм бізнесу.

Найбільш дієвою і ефективною стратегією інтеграції України у світову економіку є поєднання структурної перебудови економіки з її орієнтацією на активне зростання експорту і нарощування його інноваційного потенціалу. Ця стратегія передбачає виконання таких завдань:

- розвиток експортного потенціалу та поліпшення структури експорту;
- раціоналізацію імпорту;
- підвищення конкурентоспроможності вітчизняної продукції;
- залучення іноземних інвестицій для технологічної модернізації виробництва;
- забезпечення економічної безпеки України.

Стратегічною метою України є вступ до Європейського Союзу.

11.8. Міжнародний поділ праці - це:

- 1) Спеціалізація країни на виробництві певних благ з метою обміну з іншими країнами
- 2) Прямі іноземні інвестиції в економіку країни
- 3) Регулювання зайнятості населення з метою викорінення безробіття на міжнародному рівні

11.9. Суб'єктом валютної політики в Україні є:

- 1) Національний банк України
- 2) Фірма
- 3) Домашнє господарство

11.10. Україна є членом СОТ із:

- 1) 2008 року
- 2) 2005 року
- 3) 2000 року

Завдання

Завдання 11.1. Відповідно до правил ГАТТ країни-члени СОТ можуть використовувати експортні мита (переважно на сировинні товари) як інструмент тарифного регулювання експорту, його стягують близько третини країн, що розвиваються. Наявність у цих країнах недостатньо розвиненого та неефективного переробного сектору часто використовується як обґрунтування для необхідності стягнення експортного мита з сировини. Більшість індустриальних країн мають двосторонні або регіональні домовленості, які забороняють застосовувати експортне мито.

В Україні зберігається експортне мито на деякі товари. Внесіть в таблицю відповідні ставки експортного мита.

Перелік товарів та ставки експортного мита

Назва товару	Ставка експортного мита
Велика рогата худоба свійських видів жива, крім чистопородних (чистокровних) племінних тварин	
Вівці живі	
Шкури необроблені великої рогатої худоби та овець	
Насіння льону, соняшнику та рижію	
Відходи та брухт ливарного чавуну, відходи та брухт чорних металів, токарна стружка, обрізки, уламки, відходи фрезерного виробництва	
Брухт легованих чорних металів, кольорових металів та напівфабрикати з їх використанням	

Завдання 11.2. Розрахуйте товарну структуру зовнішньої торгівлі України.

Товарна структура зовнішньої торгівлі України

Товари	Експорт		Імпорт	
	Млн. дол. США	Частка, %	Млн. дол. США	Частка, %
Всього	50054,6	100,0	60800,2	100,0
в тому числі:				
Зернові культури	9633,3		180,8	
Жири та олії тваринного або рослинного походження	4732,2		253,3	
Руди, шлак і зола	3590,2		527,8	
Палива мінеральні; нафта і продукти її перегонки	863,0		12172,5	
Продукція хімічної промисловості	1930,8		7483,4	
Чорні метали	8736,0		1252,6	
Машини, обладнання та механізми	4464,4		13312,8	
Інші товари	16104,7		25617,0	

За результатами розрахунків визначте основні експортні та імпортові товари України, зробіть висновки.

ТЕМА 12. ДЕРЖАВНЕ РЕГУЛЮВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

ІНФОРМАТИВНА ЧАСТИНА

План, за яким доцільно вивчати тему:

1. Сутність державного регулювання економіки, його необхідність та об'єктивна потреба
2. Функції держави в ринковій економіці та напрями державного регулювання
3. Форми та методи державного регулювання економіки
4. Державне регулювання окремих сфер національної економіки в Україні.

Сутність державного регулювання економіки, його необхідність та об'єктивна потреба. *Державне регулювання економіки* – це сфера діяльності держави для цілеспрямованого впливу на поведінку учасників ринкових відносин з метою забезпечення пріоритетів державної економічної політики. *Державне регулювання* – це вплив держави на відтворювальні процеси в економіці відповідними засобами з метою зорієнтувати суб'єктів господарювання і окремих громадян на досягнення цілей і пріоритетів державної політики суспільного розвитку.

Теоретичне обґрунтування державного втручання в економіку в цілому зрозуміле: там, де ринковий механізм не спрацьовує, або виявляються суттєві недоліки ринку, нагальною стає потреба в державному втручанні.

Основними недоліками механізму ринкового саморегулювання вчені називають наступні:

- ринок повільно реагує на потребу в докорінній структурній перебудові економіки, яка вимагає великих витрат і не дає швидких результатів;
- ринок не завжди підтримує саме існування некомерційних галузей людської діяльності (загальна освіта, фундаментальна наука та ін.);
- ринок досить часто призводить до нерівномірного розподілу доходів та жорсткої стратифікації суспільства;
- ринок не може попередити кризові явища та монопольні тенденції в економіці і швидко реагувати на їх циклічні коливання за умов дії лише ринкового механізму.

Отже, державне регулювання економіки покликане компенсувати вади ринкового саморегулювання. Його конкретні напрями, масштаби та методи визначаються характером і гостротою соціально-економічних проблем у країні в певний період.

Теорію державного регулювання економіки, як відомо, розробив Джон Мейнард Кейнс і його послідовники. Особливістю теорії є те, що ринок сам по собі не може забезпечити повної економічної стабільності, а тому держава зобов'язана відігравати активну роль у стабілізації економіки і пом'якшенні економічних спадів і піднесень. Для цього потрібно сформувати відповідну

12.8. Який із наведених нижче методів державного регулювання економіки можна віднести до ринкових?

- 1) Зміна системи оподаткування
- 2) Виконання підприємством державного замовлення
- 3) Примусові стягнення з порушників економічного законодавства

12.9. Яка країна першою скористалась пропозиціями англійського економіста Дж.Кейнса щодо шляхів виходу ринкової економіки із кризи?

- 1) США
- 2) Франція
- 3) Англія

12.10. Родоначальником теорії державного регулювання економіки є:

- 1) Кейнс
- 2) Кларк
- 3) Фрідмен

Завдання

Завдання 12.1. Встановіть відповідність між категоріями та їх змістом

Категорія	Зміст категорії
Фіскальна політика	Регулювання пропозиції та ціни грошей
Одна із економічних функцій держави	Вплив держави на господарську діяльність через внесення відповідних змін в умови функціонування ринкового механізму
Непряме регулювання економіки	Захист механізму конкуренції та запобігання негативним наслідкам монополізму
	Регулювання економіки через встановлення податків та їх ставок, управління державним боргом, регулювання дефіциту та профіциту державного бюджету

Завдання 12.2. Виберіть з переліку соціальні функції держави в економіці

Соціальні функції держави	Функції держави
	Демографічна політика держави
	Забезпечення економіки необхідною кількістю грошей
	Антимонопольна політика держави
	Перерозподіл доходів в суспільстві, допомога бідним верствам населення
Втілення в життя принципів соціальної справедливості	

